

A nemzetközi bíróságok kialakulása, elterjedése, megsokszorozódásuk következményei

Szerző: LAMM Vanda

Affiliáció: kutatóprofesszor emeritus, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet; professor emeritus, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar

Rovat: Nemzetközi jog

Rovatszerkesztő: SULYOK Gábor

Lezárás dátuma: 2022.09.27

Idézési javaslat: LAMM Vanda: „A nemzetközi bíróságok kialakulása, elterjedése, megsokszorozódásuk következményei” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor) <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-birosagok-kialakulasa-elterjedese-megsokszorozodasuk-kovetkezhmenyei> (2022). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Az államok közötti viták választottbíróságok útján való rendezésének igen régi hagyományai vannak, ennek ellenére az állandó nemzetközi bíróságok működése alig több mint százéves múltra tekinthet vissza, és évtizedeken át csak néhány nemzetközi bíróság létezett. A XX. század második felében és a XXI. század első évtizedeiben a nemzetközi bíróságok száma megsokszorozódott, s a hagyományosan államközi vitákat rendező fórumok mellett új típusú nemzetközi bíróságok jöttek létre. E bíróságok életre hívását az emberi jogok nemzetközi védelmének előtérbe kerülése, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok intenzívebbé válása és a regionális gazdasági integrációs törekvések erősödése, továbbá a helyi és nemzetközi konfliktusok során történt legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények elkövetőinek a nemzetközi közösség által történő felelősségre vonásának igénye tette szükségessé. A szócikk áttekintést ad a nemzetközi bíróságok különféle csoportjairól, a legjelentősebb nemzetközi bíróságokról (leszámítva a nemzetközi büntetőbíróságokat), ismertetve főbb jellemzőiket, működésüket, valamint a nemzetközi bíróságok száma megsokszorozódásának néhány következményét.

Tartalomjegyzék

1. **A nemzetközi bíróságok fogalma, csoportosításuk**
2. **A nemzetközi bíróságok kialakulása**
 - 2.1. Az Állandó Választottbíróság
3. **A hágai békekonferenciák utáni korszak**
 - 3.1. A Közép-amerikai Bíróság
4. **Az első állandó univerzális nemzetközi bírói fórum – az Állandó Nemzetközi Bíróság**
5. **A második világháború utáni helyzet**
 - 5.1. A Nemzetközi Bíróság
 - 5.2. A Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék

6. A gazdasági integrációs szervezetek bíróságai

- 6.1. Európában működő bíróságok
 - 6.1.1. Az Európai Unió Bírósága
 - 6.1.2. Az EFTA Bíróság
- 6.2. Az afrikai gazdasági integrációs szervezetek bíróságai
 - 6.2.1. A Kelet-afrikai Bíróság (EACJ)
 - 6.2.2. A Kelet- és Dél-afrikai Közös Piac Bírósága (COMESA Bíróság)
 - 6.2.3. A Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közösségének Bírósága (ECOWAS Bíróság)
 - 6.2.4. A Dél-afrikai Fejlesztési Közösség Bírósága (SADC Bíróság)
- 6.3. Latin-amerikai bíróságok
 - 6.3.1. A Közép-amerikai Bíróság (SICA Bíróság)
 - 6.3.2. Az Andina Nemzetek Közösségének Törvényszéke (Andina Törvényszék)
 - 6.3.3. A MERCOSUR Állandó Felülvizsgálati Törvényszék (MERCOSUR Törvényszék)
 - 6.3.4. A Karibi Bíróság

7. Regionális emberi jogi bíróságok

- 7.1. Az Emberi Jogok Európai Bírósága
- 7.2. Az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága
- 7.3. Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bírósága

8. Adminisztratív bíróságok

- 8.1. Az ENSZ Adminisztratív Bírósága
- 8.2. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bírósága

9. A nemzetközi bíróságok megsokszorozódásának néhány következménye

- 9.1. A jogi transzplantáció terjedése
- 9.2. A bírói fórumok közötti versengés kérdése
- 9.3. A nemzetközi jog fragmentációjával kapcsolatos aggodalmak
- 9.4. A kötelező joghatóság térnyerése
- 9.5. Nemzetközi bíróságok és a nemzeti bíróságok közötti közvetlen kapcsolatok intézményes formáinak megjelenése

10. JEGYZETEK

1. A nemzetközi bíróságok fogalma, csoportosításuk

[1] A klasszikus nemzetközi jog szerint nemzetközi bíróságok alatt az államok közötti vitákat eldöntő, különböző állampolgárságú személyekből álló bírói fórumokat értik. A nemzetközi bíróságok két nagy csoportja: a választottbíróságok és az állandó bíróságok. Választottbíróságok esetében az államoknak meg kell állapodniuk nemcsak a vitának bíróság elé terjesztésében, hanem a választottbíróság összetételében és az eljárási szabályokban; állandó bíróságoknál a bírók személye és az eljárási szabályok előre rögzítettek.

[2] A XX. század második felétől kezdődően, s különösen annak utolsó harmadában és a XXI. század első éveiben mind több olyan állandó, illetve *ad hoc* nemzetközi bírói fórum alapítására került sor, amelyek nagyon is különböznek a hagyományosan államközi vitákat eldöntő nemzetközi bíróságoktól; mindenekelőtt azért, mert ezek a bíróságok nemcsak államok közötti viták rendezésével foglalkoznak, hanem más nemzetközi jogalanyok, illetve nem állami szereplők egymásközi vitáival, valamint ezeknek államokkal fennálló vitáival is. Sőt, létrejöttek olyan nemzetközi bíróságok is, amelyek a súlyosabb nemzetközi bűncselekményeket elkövetők felelőssége vonására hivatottak.^[1] A nemzetközi bíróságok számának megnövekedése a nemzetközi kapcsolatok fejlődésében

mindenképpen előremutató jelenség.

[3] Napjaink szakirodalmában a nemzetközi bíróságoknak – éppen e bíróságok sokfélesége okán – több definíciója ismert.^[2] Jelen írás szerzője szerint a nemzetközi bíróságok széles értelemben vett fogalma a következőképpen határozható meg: a nemzetközi közösség államai által nemzetközi szerződés vagy nemzetközi szervezetek kötelező érvényű határozatai alapján létrehozott, állandóan működő, különböző állampolgárságú személyekből álló független bírói fórumok, amelyeknek alapvető feladata a nemzetközi jog alanyai és más jogalanyok közötti viták eldöntése, illetve a legsúlyosabb nemzetközi jogsértések elkövetőinek felelősségre vonása, valamint a nemzetközi szervezetek és tisztviselőik közötti viták rendezése.

[4] A nemzetközi bíróságok a konkrét jogviták rendezésén túlmenően a nemzetközi jog fejlesztésében igen jelentős szerepet töltenek be; sőt, amint azt Lauterpacht írta: „a nemzetközi jognak a nemzetközi bíróságok által való fejlesztése, hosszú távon sikeres működésük egyik fontos feltétele”.^[3]

[5] A nemzetközi bírói fórumok döntéseiket a nemzetközi köz- és magánjog szerződéses és szokásjogi szabályai, valamint egyes regionális gazdasági integrációs szervezetek elsődleges és másodlagos jogforrásai alapján hozzák meg. Ez alól kivételt képeznek a nemzetközi szervezetek és tisztviselőik közötti vitákat rendező adminisztratív bíróságok, amelyek határozataikat az adott nemzetközi szervezet tisztviselőire irányadó szolgálati szabályokra alapítják (->nemzetközi bíróságok döntései)

[6] Az államok alkotmányos tradícióiból levezethető számos garanciális szabály a nemzetközi bírói fórumokra is vonatkozik, ilyenként említhető a bíróságok és azok tagjainak függetlensége, a hatékony jogorvoslathoz való jog, a fegyverek egyenlőségének elve, a nemzetközi büntető törvényszékek esetében a *ne bis in idem* elve, a védelemhez való jog stb.

[7] A bíróságok joghatóságát, *ratione materiae* és *ratione personae* hatáskörét, a bírók megválasztására, hivatali idejükre, az eljárások jellegére és azok legfontosabb elemeire vonatkozó szabályokat általában a bíróságok alapításáról szóló nemzetközi dokumentumok rögzítik. Részletes eljárási szabályait általában maguk a bíróságok dolgozzák ki, nagymértékben támaszkodva a belső jogokból ismert perjogi szabályokra.

[8] A nemzetközi bíróságok eljárásai tekintetében különbség tehető peres és tanácsadó véleményezési ügyek között. A peres eljárások keretében meghozott ítéletek kötelező erővel bírnak és a felek azokat kötelesek végrehajtani. Hasonlóképpen kötelező érvényűek a nemzetközi büntető bíróságok döntései. A tanácsadó vélemények általában nem kötelezőek, s azok a véleménykérőket sem kötik. Államközi vitákban peres eljárás keretében született döntések a legtöbb esetben véglegesek és megfellebbezhetetlenek; vannak azonban olyan nemzetközi bíróságok, amelyeknél biztosított a kétfokú eljárás, így például a nemzetközi büntetőbíróságoknál, vagy egyes gazdasági integrációs szervezetek bíróságainál.

[9] A napjainkban működő nemzetközi bíróságok többféle szempont szerint csoportosíthatók. Legismertebb csoportosítási ismerv a bíróság működésének földrajzi hatóköre, vagyis hogy univerzális vagy regionális bíróságról van-e szó. Univerzális bíróság a Nemzetközi Bíróság, a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék; regionális bíróságnak minősülnek az emberi jogi bíróságok és a regionális gazdasági integrációs szervezetek bíróságai. A bíróságok között különbség tehető a bírói fórumok hatásköre alapján is, így vannak általános és speciális hatáskörű bíróságok. Általános hatáskörű bíróság a Nemzetközi Bíróság, amely államok között felmerülő bármilyen vitával foglalkozhat. Speciális bíróságok esetében a bírói fórumok csak meghatározott tárgykörbe tartozó vitákban járhatnak el, erre példaként említhető a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék vagy a regionális emberi jogi bíróságok (->az emberi jogok regionális védelme). Csoportosítási szempont lehet még az is, hogy a bíróságok mely jogalanyok közötti vitákat dönthetnek el. Így vannak olyan bíróságok, amelyek kizárólag csak államok közötti vitákban járhatnak el, tipikusan ilyen a Nemzetközi Bíróság. Más bíróságok foglalkozhatnak természetes és jogi személyeknek államokkal fennálló vitáival is. Jellemzően államok és természetes személyek közötti vitákat eldöntő bíróságnak minősülnek az

emberi jogi bíróságok, azonban ezek is tárgyalhatnak államok közötti panaszokat. A gazdasági integrációs szervezetek bíróságai, a tagállamok egymásközi vitáin túlmenően, az integrációs szervezet bizonyos szervei és a tagállamok közötti vitás ügyekben, valamint természetes és jogi személyeknek az integrációs szervezetek bizonyos aktusai vagy mulasztásai miatti panaszaikkal kapcsolatban is eljárhatnak.

[10] A nemzetközi bíróságok külön csoportjait képezik a nemzetközi szervezetek és tisztviselőik közötti vitákat eldöntő adminisztratív bíróságok, valamint a súlyosabb nemzetközi bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonására létrejött nemzetközi büntetőbíróságok (->nemzetközi büntetőbíráskodás). Új típusú bírósággént említhetők az ún. hibrid bíróságok, amelyek szintén a nemzetközi büntetőbíróságok közé sorolhatók. Ezek sajátossága, hogy a nemzeti bírók mellett külföldi állampolgárságú személyek is tagjai a bíróságoknak. Ilyen bírósággént jött létre a Sierra Leone-i Speciális Bíróság, a Libanoni Különleges Törvényszék, a Koszovói Különleges Törvényszék, valamint a Kambodzsai Bíróságok Különleges Kamarái.^[4]

[11] A nemzetközi bíróságok egy része – így a Nemzetközi Bíróság, a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék, a Tengerjogi Törvényszék keretében működő Tengerfenék Viták Kamarája, a regionális emberi jogi bíróságok s egyes gazdasági integrációs szervezetek bíróságai – tanácsadó véleményezési gyakorlatot is folytatnak.^[5] A tanácsadó vélemény adására feljogosított bíróságok esetében az alapító szerződésekben meghatározzák, hogy az adott fórumhoz mely ügyekben és kik fordulhatnak tanácsadó véleményért. A tanácsadó véleményezési eljárások során született döntések nem bírnak kötelező erővel. A legkiterjedtebb tanácsadó véleményezési gyakorlattal a Nemzetközi Bíróság rendelkezik, annak ellenére, hogy államok nem fordulhatnak tanácsadó véleményért a bírósághoz. Az emberi jogi bíróságok közül különösen az Emberi Jogok Amerikai-közi Bíróságának tanácsadó véleményezési gyakorlata jelentős, annak következtében, hogy e bíróság vonatkozásában igen széles a tanácsadó vélemény kérésére jogosultak köre.

2. A nemzetközi bíróságok kialakulása

[12] A ma működő nemzetközi bíróságok előzményei igen régi időkre nyúlnak vissza, s már az ókorból és a középkorból is ismert számos olyan eset, amikor államok, illetve uralkodók a közöttük felmerült viták rendezését harmadik fél ún. arbiter döntésére bízták. Arbiterként gyakran uralkodókat, a középkorban a pápát vagy más ismert személyiségeket kértek fel. A későbbi századokból is számos *ad hoc* választottbírói döntésre vonatkozóan maradtak fenn adatok.^[6]

[13] Az államközi viták választottbíróóságok által történő rendezésének gondolata évszázadokon keresztül szorosan kapcsolódott az európai államok közötti meglehetősen illuzórikus föderalisztikus elképzelésekhez, s gyakran az ezekkel összefonódó „örök béke” tervekhez. Ezen elképzelések szerint a szövetségek tagjai közötti vitákat a feleknek választottbíróóságok igénybevételével kellene megoldaniuk.^[7]

[14] A későbbiekben a nemzetközi viták bírói úton történő rendezésének elterjedéséhez nagymértékben hozzájárult az, hogy a XIX. század első évtizedében és a század közepén az Egyesült Államok és Nagy-Britannia választottbíróóságok igénybevételével rendezett két meglehetősen elmérgesedett vitacsoportot, amelyek már-már a két ország közötti háború kitörésével fenyegetettek. Az első jogeset az amerikai függetlenségi háborúval összefüggő Jay szerződés ügyeként ismert. Ezen ügyek részben az amerikai-kanadai határ megvonására, részben pedig különböző kártérítési követelésekre vonatkoztak; az utóbbiak az amerikai függetlenségi háború következtében kárt szenvedett brit hitelezők kártérítési követeléseiről, valamint az amerikai kereskedőket és más személyeket hajóik jogellenes elfogása, kifosztása stb. következtében ért károkért járó kompenzációról szóltak.^[8] A másik nevezetes jogeset az Alabama-ügy, amelynek keretében sikerült rendezni azokat a Nagy Britanniával szembeni amerikai kártérítési igényeket, amelyek az amerikai polgárháború idején az angolok által a semlegesség megsértésével felszerelt Alabama hajó által okozott károkkal voltak kapcsolatosak.^[9]

[15] A XIX. század utolsó harmadára a nemzetközi viták választottbírói rendezése olyannyira elterjedt vált, hogy mindinkább előtérbe került egy állandó nemzetközi bíróság élte hívásának gondolata.

[16] Az 1899-ben és 1907-ben megtartott hágai békekonferenciák napirendjén szerepelt egy állandó nemzetközi bírói fórum létrehozásának terve, sőt az is, hogy ez a bíróság kötelező joghatósággal rendelkezzen. Annak ellenére, hogy a hágai konferenciákon hosszan foglalkoztak a viták békés rendezésével és a nemzetközi bíraskodással összefüggő kérdésekkel, egy állandó nemzetközi bírói fórum alapítása és ennek kötelező joghatósággal való felruházása nem kapott általános támogatottságot, noha egy ilyen bíróság létesítésének gondolatát egyetlen állam delegátusa sem ellenezte (->a viták békés rendezése). Többségük azonban úgy vélte, korai még egy állandóan működő nemzetközi bíróság felállítása, s az általánosan kötelező nemzetközi bíraskodás bevezetésére még nem jött el az idő.^[10]

[17] A hágai békekonferenciák állandó nemzetközi bíróság alapításáról tehát nem született megállapodás, azonban a békekonferenciák egyik nagy eredménye volt az Állandó Választottbíróóság (*Permanent Court of Arbitration, Cour permanente d'arbitrage*; a továbbiakban: ÁVB) életre hívása,^[11] amely a modern nemzetközi bíróságok előfutárának tekinthető.^[12] Mindenképpen előrelépés volt az is, hogy rögzítették a választottbíráskodás eljárási szabályait.^[13]

[18] Miután 1899-ben és 1907-ben nem sikerült egyetértésre jutni egy állandó nemzetközi bíróság felállításáról, a békekonferenciák eredményei bizonyos kérdések tekintetében elmaradtak a korabeli elvárásoktól. Mindemellett azonban az ÁVB létrehozásával a nemzetközi bíraskodás az államok közötti kapcsolatok szórványosan előforduló jelenségéből a nemzetközi jog állandó intézményévé vált. A nemzetközi bíraskodás elfogadottságára utal az is, hogy az 1907-es békekonferencián megállapodás született egy nemzetközi zsákmánybíróóság felállításáról, az erről szóló egyezmény azonban kellő számú ratifikáció hiányában nem lépett hatályba.^[14]

2.1. Az Állandó Választottbíróóság

[19] Az első hágai békekonferencián elfogadott I. egyezmény által életre hívott ÁVB mind a mai napig működik, sőt, újabban egyre aktívabb.

[20] Az ÁVB nem minősül állandóan működő bíróságnak. Valójában az nem más, mint az 1899. évi és az 1907. évi békekonferenciák elfogadott I. Egyezményben részes államok által jelölt személyek jegyzéke. Az ÁVB-be államoként négy személy javasolható,^[15] ez a négy fő alkotja az ún. nemzeti csoportot. A vitában álló államok – sőt, a békeegyezményekben nem részes államok is – az így létrejövő ma már több száz nevet tartalmazó listából választhatják ki az ügyüket eldöntő választottbíróóság tagjait.^[16]

[21] Az ÁVB tevékenységét 1902-ben kezdte meg, s az első világháborúig összesen 14 ügyben járt el.^[17] Az Állandó Nemzetközi Bíróság (*Permanent Court of International Justice, Cour permanente de Justice internationale*; a továbbiakban: ÁNB) 1921-ben történt létrehozása után jó néhány évtizeden át alig került ügy az ÁVB elé. Változás csak az 1990-es években következett be, s ettől kezdődően egyre több jogvitával fordulnak az ÁVB tagjaiból alakult választottbíróóságokhoz. Ezek a választottbíróóságok nemcsak államok közötti ügyekben járnak el, hanem államok és nemzetközi szervezetek, államok és magánszemélyek, továbbá nemzetközi szervezetek és magánszemélyek közötti vitákban is; az ügyek jelentős részét egyébként a magánberuházók és a beruházást befogadó államok közötti két- vagy többoldalú beruházási szerződésekkel kapcsolatos viták teszik ki. Az ÁVB napjainkban az egyik legtöbbször foglalkoztatott nemzetközi bíróság,^[18] s felkérésre közvetítői, mediatori és vizsgálóbizottsági feladatokat is ellát.

3. A hágai békekonferenciák utáni korszak

3.1. A Közép-amerikai Bíróság

[22] Amit a hágai békekonferenciákon nem sikerült elérni, azt megvalósították a közép-amerikai államok, és a második békekonferencia évében az amerikai földrészen létrejött az első állandó nemzetközi bírói fórum, a Közép-amerikai Bíróság (*Corte Centroamericana de Justicia*), amelyet öt közép-amerikai állam, Costa Rica, Honduras, Guatemala, Nicaragua és Salvador alapított az 1907. december 20-án kelt általános béke- és barátsági szerződéssel.^[19] A szerződést tíz évre kötötték, s a bíróság 1908-ban kezdte meg működését.^[20]

[23] Az alapító államok vállalták, hogy a bíróság elé terjesztenek – jellegétől és eredetétől függetlenül – minden olyan közöttük felmerülő vitát vagy nézeteltérést, amelyben külügyminisztériumaik nem tudnak megegyezni.^[21] A Közép-amerikai Bíróság előtt peres félként nemcsak államok, hanem egyének is felléphetek, akár az állampolgárságuk szerinti állammal szemben is; feltéve, hogy abban az államban, amely ellen az eljárást megindították, kimerítették a belső jogorvoslati lehetőségeket, illetve ha az igazságszolgáltatás megtagadásának esete állt fenn.

[24] A Közép-amerikai Bíróság meglehetősen rövid életű volt, s tíz év elteltével megszűnt; miután az alapító államok nem jutottak egyetértésre az 1907-ben megkötött általános béke- és barátsági szerződés megújítása tekintetében, s így a bíróságot 1918-ben feloszlatták.^[22]

[25] A Közép-amerikai Bíróság megszűnésének okai között megemlíthető az, hogy a bírók számára nem biztosítottak kellő függetlenséget; a bíróságot túl széles joghatósággal ruházták fel, s a testület előtt egyének is felléphetek; problémát okozott az is, hogy az eljárási szabályok csak 1911-re készültek el és abban túlmentek az alapító szerződés rendelkezésein; végül pedig maga a bíróság sem tudott semleges maradni az 1910–12-es nicaraguai politikai csatározások idején.^[23]

[26] A Közép-amerikai Bíróság létrehozása és működése mindenképpen úttörő jellegű vállalkozás volt; mindenekelőtt azért, mert ez volt az első állandó nemzetközi bírói fórum, ezen túlmenően pedig e bírósághoz egyének is közvetlenül fordulhattak, mégpedig akár az állampolgárságuk szerinti állammal szemben is.

4. Az első állandó univerzális nemzetközi bírói fórum – az Állandó Nemzetközi Bíróság

[27] Az első világháború után, a Nemzetek Szövetségének alapításával kapcsolatos tárgyalásokon foglalkoztak egy állandó nemzetközi bíróság létrehozásának gondolatával, s a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának 14. cikke értelmében:

A Tanács Állandó Nemzetközi Bíróság felállítására vonatkozó tervezetet fog készíteni és azt elfogadás végett a Szövetség tagjai elé terjeszti. Ennek a Bíróságnak a hatásköre ki fog terjedni a felek részéről elébe terjesztett minden nemzetközi jellegű vitás esetre. A Bíróság azon felül véleményt fog nyilvánítani minden olyan vitás esetben és kérdésben, amelyet a Tanács vagy a Közgyűlés hozzá utal.

[28] A bíróság alapító okmányát a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által felkért jogász bizottság dolgozta ki, a végleges szöveg, az ÁNB Statútuma 1920 decemberében került a Szövetség Közgyűlése elé, amely azt egyhangú határozattal jóváhagyta.^[24] Az ÁNB nem volt a Nemzetek Szövetségének szerve, noha létrehozásáról az Egyezségokmány rendelkezett, és a bíróság tagjainak megválasztása is a szövetség hatáskörébe tartozott. Az ÁNB 1922-ben kezdte meg tevékenységét, az ÁVB részére épített hágai Békepalotában.^[25]

[29] Az ÁNB tagjait a Nemzetek Szövetségének Közgyűlése és Tanácsa választotta meg az ÁVB-ben részes államok ún. nemzeti csoportjai által javasolt összesített listáról; a bírók megbízatása kilenc évre szólt, az első választásra 1921. szeptember 14-én került sor.^[26] A statútum 9. cikke értelmében az ÁNB összetételénél törekedni kell arra, hogy „a testületben, mint egészben, a civilizáció nagy alakzatai

és világ főbb jogrendszerei megfelelően képviseltetve legyenek”. A két világháború között a bíróság tagjai közül csak az elnök volt köteles állandóan Hágában tartózkodni.

[30] Az ÁNB előtt peres félként csak államok léphettek fel. A bíróság nem rendelkezett kötelező joghatósággal, s az ÁNB Statútumában való részesség nem jelentette azt, hogy az államok kötelesek lennének vitáikat e bíróság elé terjeszteni. Az ÁNB létrehozásával kapcsolatos tárgyalásokon felmerült, hogy a megalapítandó bíróságot ruházzák fel kötelező joghatósággal, ezeket a javaslatokat azonban a tárgyaló felek többsége s főleg a nagyhatalmak képviselői elvetették.

[31] Az ÁNB joghatóságát az államok elfogadhatták a vita felmerülése után megkötött kompromisszumban, továbbá előzetesen is, valamely szerződés joghatósági záradékában, illetve egyoldalú nyilatkozatok útján (Statútum 36. cikk). A bíróság joghatóságát elfogadó egyoldalú nyilatkozatok rendszerét fakultatív klauzula rendszerének vagy kötelező joghatósági nyilatkozatok rendszerének nevezik.

[32] A fakultatív klauzula rendszerének lényege, hogy az államok egyoldalú nyilatkozatokban, ún. alávetési nyilatkozataikban kötelezőnek ismerhetik el a bíróság joghatóságát a hasonló nyilatkozatot tevő államok közötti viszonylatban. Vagyis az ÁNB Statútumában foglaltakon túlmenően az államok a bíróság joghatósága vonatkozásában többetkötelezettséget vállalhatnak. Éppen ezért ezt a megoldást McNair bíró az Angol-iráni Olajtársaság ügyében *contracting in* rendszernek nevezte.^[27] Az így létrejövő egyoldalú nyilatkozatok összessége alkotja az ÁNB kötelező joghatósági rendszerét, ami azt jelenti, hogy a rendszerben részes valamely állam egy másik, szintén a rendszerben részes állammal szemben egyoldalú keresettel a bíróság előtt eljárást kezdeményezhet.

[33] A nyilatkozatok feltétel nélkül vagy bizonyos korlátozásokkal, vagyis tulajdonképpen fenntartásokkal tehetők. Az 1920-as évektől kezdődően elterjedt, hogy az államok alávetési nyilatkozataikhoz különféle fenntartásokat fűztek, amelyekkel korlátozták az ÁNB joghatóságával kapcsolatban vállalt kötelezettségeiket. Az alávetési nyilatkozatokhoz csatolt fenntartások tekintetében a nemzetközi jogi szakirodalomban különbséget tesznek *ratione personae*, *ratione materiae* és *ratione temporis* fenntartások között.

[34] A nemzetközi gyakorlatban újdonság volt, hogy az ÁNB nemcsak peres eljárás keretében államok közötti viták rendezésében járhatott el, hanem a Nemzetek Szövetsége Közgyűlésének és Tanácsának megkeresésére tanácsadó véleményezési ügyekben is. A tanácsadó véleményekről az ÁNB Statútuma eredetileg nem tartalmazott rendelkezést, s kezdetben csak a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának 14. cikke képezte a tanácsadó véleményezési eljárások jogi alapját, amely szerint az ÁNB „véleményt fog nyilvánítani minden olyan vitás esetben és kérdésben, amelyet a Tanács vagy a Közgyűlés hozzá utal”. Miután a tanácsadó véleményezési eljárás hamar népszerűvé vált, s különösen a Nemzetek Szövetségének Tanácsa fordult egyre gyakrabban véleményért az ÁNB-hez, az ÁNB Statútumának 1929-ben történt módosítása során az okmányba bekerültek a tanácsadó véleményezési ügyekre vonatkozó paragrafusok.

[35] Az ÁNB fennállásának ideje alatt 29 peres ügyet tárgyalt és 27 tanácsadó véleményezési ügyben járt el. Hollandia 1939-ben történt német megszállása után az ÁNB nem működött, formális megszüntetésére 1946. április 18-án került sor.

[36] Az ÁNB létrejötte és működése mindenképpen mérföldkő volt a nemzetközi bírászkodás fejlődésének történetében. Nemcsak azért, mert ez volt az első állandó, univerzális és általános hatáskörű nemzetközi bírói fórum, hanem azért is, mert az ÁNB joggyakorlatával jelentősen hozzájárult a nemzetközi jog fejlődéséhez; s ez nemcsak a nemzetközi jog anyagi jogi, hanem eljárási jogi szabályaira is vonatkozik. Az ÁNB döntéseiben megfogalmazott számos olyan szabályt, amelyek általában a nemzetközi bírászkodásra és valamennyi azóta létrejött nemzetközi bíróságra érvényesek. Ilyenként említhető például az államközi viták nemzetközi bírói fórum elé terjesztése önkéntességének elve,^[28] a nemzetközi bíróságok igénybevétele előtt a belső jogorvoslati lehetőségek kimerítésének tétele,^[29] a tanácsadó véleményezési eljárások alapvető szabályainak rögzítése.

5. A második világháború utáni helyzet

[37] A nemzetközi bíróságok széles körű elterjedése a második világháború után következett be, s nemcsak a nemzetközi bíróságok száma növekedett meg, de új típusú bíróságok alapítására is sor került, így létrejöttek emberi jogi bíróságok, gazdasági integrációs szervezetek bírói fórumai, valamint nemzetközi büntetőbíróságok. Az új típusú nemzetközi bíróságok életre hívását az emberi jogok nemzetközi védelmének előtérbe kerülése, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok intenzívebbé válása és a regionális integrációs törekvések erősödése, továbbá a helyi és nemzetközi konfliktusok során elkövetett legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények tetteseinek a nemzetközi közösség által történő felelősségre vonásának igénye tette szükségessé.

[38] Kétségtelen, hogy a második világháború után megalakult mintegy harminc nemzetközi bíróság közül nem mindegyik váltotta be a hozzá fűzött reményeket, s vannak „alvó nemzetközi bíróságok” is, vagyis amelyek léteznek ugyan, tagjaikat időről időre megválasztják, de e fórumokhoz még egyetlen jogvitával sem fordultak.^[30] Van olyan bíróság is, amelynek létrehozását ugyan eltervezték, sőt, szerződésbe is iktatták, de maga a fórum nem jött létre.^[31]

5.1. A Nemzetközi Bíróság

[39] A második világháború után az ENSZ alapításával kapcsolatos tárgyalásokon döntöttek az ÁNB megszüntetéséről és egy új bírói fórum, a Nemzetközi Bíróság (*International Court of Justice, Cour internationale de Justice*) életre hívásáról.^[32] A új bíróság statútumát az 1945. április 25. és június 26. között ülésező San Franciscó-i konferencián vitatták meg és fogadták el, s az – az [ENSZ Alapokmányával](#) egyidejűleg – 1945. október 24-én lépett hatályba^[33] (-> [Egyesült Nemzetek Szervezete](#)).

[40] A második világháború utáni világrendben az államközi viták békés rendezése elvének kiemelt jelentőségére utal az, hogy az új bíróságot beépítették az ENSZ szervezetébe, a világszervezet egyik fő szerve lett, s az ENSZ Alapokmány 92. cikke értelmében a világszervezet legfőbb bírói fóruma.^[34]

[41] A Nemzetközi Bíróság jogilag nem minősül az ÁNB jogutódjának, ugyanakkor azonban statútumában vannak olyan rendelkezések, amelyek kifejezetten a két bíróság közötti kontinuitásra utalnak.^[35] A két bíróság közötti kapcsolat a Nemzetközi Bíróság számos döntésében is kimutatható, s ítéleteiben és tanácsadó véleményeiben rendre visszautal az ÁNB joggyakorlatára.

[42] A Nemzetközi Bíróság felépítése, szervezete, joghatósága, eljárásjoga – kisebb eltéréseket leszámítva – azonos az ÁNB-re vonatkozó szabályokkal; az Eljárási Szabályokat maga a bíróság dolgozta ki, s azt többször módosították.^[36] A Nemzetközi Bíróság előtt – ugyanúgy, mint elődje esetében – peres ügyben csak államok léphetnek fel, természetes vagy jogi személyek, illetve nemzetközi szervezetek nem fordulhatnak hozzá. Bővült a tanácsadó vélemény kérésére jogosultak köre, azonban továbbra is csak nemzetközi szervezetek fordulhatnak tanácsadó véleményért a Nemzetközi Bírósághoz.

[43] A Nemzetközi Bíróság ítélete végleges és megfellebbezhetetlen. A Statútum 59. cikke értelmében az ítélet csak a perben álló felekre és az eldöntött ügyben kötelező. A Nemzetközi Bíróság korábban meghozott ítéletét bármely fél kérelmére a testület értelmezheti, amennyiben a felek között az ítélet értelmezése és alkalmazása tekintetében vita támad. Ha valamely eldöntött ügygel kapcsolatban később olyan döntő tényezőre derül fény, amely a Nemzetközi Bíróság ítéletének meghozatalkor sem a bíróság, sem pedig az ügy újrafelvételét kérő fél számára nem volt ismert, kérhetik az ítélet újrafelvételét, feltéve, hogy a tény nem ismerése nem az újrafelvételt kérő fél gondatlanságának tudható be (Statútum 61. cikk 1. bekezdés).

[44] A Nemzetközi Bíróság joghatósága tekintetében szintén követték az ÁNB Statútumában foglalt szabályokat; noha a Nemzetközi Bíróság létrehozásával kapcsolatos tárgyalásokon ismét felmerült az, hogy az új bíróságot ruházzák fel kötelező joghatósággal, ez azonban 1944–45-ben – ugyanúgy,

ahogy negyedszázaddal korábban – nem nyerte el az államok többségének támogatását.

[45] A fakultatív klauzula alapján tett egyoldalú nyilatkozatokhoz fűzött fenntartások gyakorlata a második világháború után is folytatódott, s az államok alávetési nyilatkozataikhoz egyre bonyolultabb fenntartásokat csatoltak, sőt, megjelentek olyan korlátozások, amelyek vonatkozásában felvetődik, hogy azok mennyiben egyeztethetők össze a Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságával kapcsolatos kötelezettségekkel. Ilyenként említhetők az ún. belső joghatóságra utaló szubjektív fenntartások, közsímert nevén a Connally-fenntartás vagy a multilaterális szerződésre vonatkozó Vandenberg-fenntartás.^[37] Ezek a korlátozások hamar „népszerűvé” váltak, s az államok alávetési nyilatkozataikban másolták egymás fenntartásait.

[46] A kötelező joghatósági nyilatkozatok vonatkozásában teljes mértékben érvényesül a viszonyosság elve, ami azt jelenti, hogy egy konkrét jogvitában a Nemzetközi Bíróság joghatósága – amint ezt a testület a norvég kölcsönök ügyében hangsúlyozta – „csak abban a mértékben áll fenn, amennyire a nyilatkozó államok nyilatkozatai a joghatóság tekintetében átfedik egymást”.^[38] A második világháború után mind gyakoribbá vált, hogy az államok valamely konkrét jogvitában – éppen a viszonyosság elvére hivatkozva – vitatják pergátló kifogás formájában a Nemzetközi Bíróság joghatóságát, ami azzal a következménnyel is jár, hogy a pergátló kifogások miatt jelentősen kitolódik az érdemi ítéletek meghozatalának ideje.^[39]

[47] Az említett problémák ellenére a fakultatív klauzula rendszere *ratione personae* és *ratione materiae* a legszélesebb körű jelenleg hatályos kötelező joghatósági rendszer, ahhoz bármely állam, sőt, nemcsak ENSZ-tagállamok csatlakozhatnak, s az – legalábbis elvileg – a Nemzetközi Bíróság Statútuma 36. cikk 2. bekezdésében említett viták valamennyi kategóriájára vonatkozhat.^[40] Sajnos azonban napjainkban a nemzetközi közösség államainak csak mintegy egyharmada részese a fakultatív klauzula rendszerének; ^[41] ezen túlmenően az államok alávetési nyilatkozataihoz fűzött egyre több és bonyolultabb fenntartás következtében nemhogy bővülne, hanem inkább csökken azoknak a nemzetközi vitáknak a köre, amelyek a kötelező joghatósági nyilatkozatok alapján a Nemzetközi Bíróság elé vihetők.

[48] A Nemzetközi Bíróság tevékenységében igen fontos helyet foglalnak el a tanácsadó véleményezési eljárások. Tanácsadó véleményt – ugyanúgy, mint a két világháború között – csak nemzetközi szervezetek kérhetnek. Újdonság azonban, hogy bővült a tanácsadó vélemény kérésre jogosultak köre, s az Alapokmány 96. cikkének 2. bekezdése értelmében a ENSZ Közgyűlésén és Biztonsági Tanácsán kívül, a Közgyűlés felhatalmazásával a tevékenységi körükben felmerülő jogi kérdésekben a szervezet minden más szerve és a szakosított intézmények is kérhetnek a Nemzetközi Bíróságtól tanácsadó véleményt.^[42] Meg kell jegyezni, hogy időről időre megfogalmazódnak olyan javaslatok, amelyek szerint bővíteni kellene a tanácsadó vélemény kérésre jogosultak körét, így különösen az ENSZ főtitkára számára kellene biztosítani, hogy a Nemzetközi Bíróságtól tanácsadó véleményt kérhessen; ezek a javaslatok azonban mind ez idáig nem nyertek elfogadást.

[49] Az 1970-es évek közepétől éveken át alig került jogvita a Nemzetközi Bíróság elé, ami egyértelműen a nemzetközi bíráskodás válságát jelezte. Ezen próbáltak segíteni azzal, hogy 1972-ben és 1978-ban módosították az eljárási szabályokat, s igyekeztek vonzóbbá tenni az államok számára, hogy ügyüket ne a Nemzetközi Bíróság teljes ülése, hanem a bíróság tagjaiból alakult tanács tárgyalja, aminek révén az ügyek gyorsabb elintézése volt remélhető.^[43] Mindezek következtében az 1980-as években több ügyben *ad hoc* tanács járt el.^[44]

[50] Az utóbbi három évtizedben jelentősen megnövekedett a Nemzetközi Bíróság ügyforgalma, s egyidejűleg még soha annyi jogvita nem szerepelt a testület napirendjén, mint napjainkban. Igen öröndetes, hogy a fejlődő országok is mind gyakrabban fordulnak a Nemzetközi Bírósághoz, ami annak is köszönhető, hogy az ENSZ főtitkára 1989-ben külön pénzügyi alapot hozott létre, amelytől az államok a bíróság előtti eljárás költségeihez támogatást igényelhetnek.^[45]

[51] A Nemzetközi Bíróság nem jogalkotó, ahogyan ezt maga a testület is számos ügyben hangsúlyozta, így többek között a nukleáris fegyverekkel való fenyegetés vagy azok alkalmazásával kapcsolatos tanácsadó véleményében, mondván: „világos, hogy a Bíróság nem alkothat jogot”, csak megállapítja a jogot.^[46] Ugyanakkor azonban a Nemzetközi Bíróság az eléje terjesztett jogviták eldöntésekor és a tanácsadó véleményezési kérelmekben feltett kérdések megválaszolása során értelmezi a nemzetközi jog szerződéses és szokásjogi szabályait, előmozdítva a normák tartalmának tisztázását. Mindezzel jelentős mértékben segíti mind az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának tevékenységét, mind pedig más nemzetközi fórumok keretében végbemenő kodifikációs munkálatokat. Szintén igen jelentősek a Nemzetközi Bíróság azon döntései, amelyekben az ENSZ Alapokmány különféle rendelkezéseit értelmezi, illetve az ENSZ működésével kapcsolatos kérdéseket tisztázza.^[47]

[52] A testület egésze által jegyzett ítéletek és tanácsadó vélemények mellett mindenképpen meg kell említeni a Nemzetközi Bíróság tagjainak az egyes döntésekhez csatolt párhuzamos vagy ellenvéleményét, amelyekben a bírók a saját álláspontjukat fogalmazzák meg, és gyakran magas szakmai színvonalon polemizálnak a többségi döntésben foglaltakkal.

5.2. A Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék

[53] A nemzetközi bíráskodás fejlődésének szempontjából jelentős állomás volt, amikor 1982-ben Montego Bayben elfogadásra került az [ENSZ Tengerjogi Egyezménye](#),^[48] amely egy univerzális speciális bíróság, a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék (*International Tribunal for the Law of the Sea, Tribunal international du droit de la mer*) felállításáról rendelkezett.

[54] A Tengerjogi Törvényszék történetéhez hozzátartozik az, hogy már az 1958-as tengerjogi egyezmények kidolgozásakor többször felmerült, hogy a szerződésekben foglalkozni kellene a viták rendezésével, sőt, kívánatos lenne bizonyos kötelező vitarendezési szabályokat az egyezményekbe beiktatni. Mindezek ellenére az 1958-as négy tengerjogi egyezményből kimaradtak a viták rendezésére vonatkozó szakaszok. Elfogadásra került azonban a Kötelező Vitarendezési Eljárásokról szóló Fakultatív Aláírási Jegyzőkönyv, amely az 1958-as tengerjogi egyezmények értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos viták tekintetében – kivéve a Halászati és a Tenger Élővilágának Megőrzéséről szóló Egyezmény néhány rendelkezésével összefüggő vitákat – a Nemzetközi Bíróság joghatóságát írta elő. Ez a megoldás nem vált be – noha a Nemzetközi Bíróság a Fakultatív Aláírási Jegyzőkönyv 1962-ben történt hatálybalépése után több tengerjogi vitát tárgyal –, és az Aláírási Jegyzőkönyv alapján egyetlen ügyet sem terjesztettek a Nemzetközi Bíróság elé.

[55] Az ENSZ Tengerjogi Egyezményével kapcsolatos tárgyalások során külön tengerjogi bíróság létrehozását elsősorban a fejlődő országok szorgalmazták, akik igencsak bírálták a Nemzetközi Bíróság szervezetét, összetételét, s főleg a testületnek a délnyugat-afrikai ügyekben, valamint az észak-kameruni ügyben meghozott döntéseit.^[49] A Tengerjogi Törvényszék 1996-ban kezdte meg munkáját, székhelye Hamburgban van.^[50]

[56] A Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék univerzális hatáskörű speciális bíróság, amennyiben hatáskörébe tartoznak az ENSZ Tengerjogi Egyezményének értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos viták, valamint minden olyan tengerjogi vita, amelyet más megállapodások a hatáskörébe utalnak, feltéve, hogy a tengerjogi viták elintézésére az államok ezt a bíróságot választották.^[51]

[57] A tengerjogi viták megoldása tekintetében az 1982-es Tengerjogi Egyezmény 279. cikke alapvető szabályként rögzíti, hogy a részes államok kötelesek az egyezmény értelmezésével és alkalmazásával összefüggő vitákat békés eszközökkel rendezni; a rendezési eljárásokat illetően viszont meglehetősen nagy szabadságot élveznek, és – döntésüktől függően – az lehet tárgyalás, közvetítés, illetve korábban megkötött általános, regionális vagy bilaterális megállapodások szerinti más eljárás.^[52] A Tengerjogi Törvényszék előtt nemcsak államok, hanem nemzetközi szervezetek is

felléphetnek.^[53]

[58] A Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék speciális tengerjogi bíróságként jogosult nemcsak e bírói fórum alapításáról szóló 1982-es Tengerjogi Egyezmény értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos vitákban eljárni, hanem – az államok egyetértése esetén – más tengerjogi szerződésekkel kapcsolatos ügyekben is.

[59] A Tengerjogi Egyezmény a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék joghatóságával kapcsolatban meglehetősen bonyolult rendelkezéseket tartalmaz, ugyanakkor azonban megfigyelhető bizonyos rugalmasság is. A törvényszék joghatósága alapulhat a vitában álló államok közötti kompromisszumon, továbbá bizonyos tengerjogi kérdéseket szabályozó szerződéseken, amelyek vitarendezési fórumként a Tengerjogi Törvényszéket jelölik meg.^[54] A Tengerjogi Törvényszék is rendelkezik kötelező joghatósággal, s ez a szerződő államok egyoldalú nyilatkozatain alapul; végül pedig az ügyek két csoportja vonatkozásában a Tengerjogi Egyezmény a törvényszéket kötelező joghatósággal ruházza fel.

[60] A Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék egyoldalú nyilatkozatokon alapuló joghatósága akkor áll fenn, ha a Tengerjogi Egyezményben részes államok a szerződés 278. cikk 1. bekezdésében felsorolt vitarendezési fórumok – mégpedig a Tengerjogi Törvényszék, a Nemzetközi Bíróság, a Tengerjogi Egyezmény VII. Függeléke szerinti választottbíróság, illetve a Tengerjogi Egyezmény VIII. Függelékében említett speciális választottbíróságok – közül az egyezmény értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos vitákra a Tengerjogi Törvényszéket választják. Az államok többsége nyilatkozatában a Tengerjogi Törvényszék kötelező joghatósága mellett döntött. Miután azonban négy fórum közül lehet választani, így az összkép meglehetősen vegyes. Van olyan állam, amely az egyezmény 287. cikk 1. bekezdésében szereplő négy fórum egyikét sem választotta, más államok mind a Tengerjogi Törvényszéket, mind pedig a Nemzetközi Bíróságot egyformán preferálták, s van olyan állam is, amely a különböző bírói fórumok között egyfajta sorrendiséget állított fel.^[55] Mindezek következtében előállhat az, hogy valamely vitában álló két állam nem ugyanannak a fórumnak a joghatóságát fogadta el; ilyen esetekben kerülhet sor a Tengerjogi Egyezmény VII. Függelékében említett „hiánypótló” választottbírósági eljárásra. Minden valószínűség szerint a bírói fórumok közötti választás lehetősége volt az ára annak, hogy a Tengerjogi Egyezmény kidolgozása során konszenzus jöjjön létre a viták kötelező bírói rendezése tekintetében.^[56]

[61] A Tengerjogi Törvényszéknek egyoldalú nyilatkozatokon alapuló joghatósága erősen emlékeztet a Nemzetközi Bíróságnak a fakultatív klauzula szerinti kötelező joghatósági rendszerére, s a nyilatkozatoknak értelemszerűen a Tengerjogi Törvényszék esetében is át kell fedniük egymást.^[57] Míg azonban a Nemzetközi Bíróság esetében a fakultatív klauzula rendszerében részes államok a rendszerben részes valamely másik állammal fennálló vitájukat minden további nélkül, egyoldalú keresettel a Nemzetközi Bíróság elé terjeszthetik, a Tengerjogi Törvényszékhez egyoldalú keresettel csak akkor lehet fordulni, ha a Tengerjogi Egyezményben rögzített más vitarendezési eljárások (tárgyalás, közvetítés stb.) nem vezettek eredményre.

[62] A Törvényszéknek a Tengerjogi Egyezményen alapuló kötelező joghatósága két ügycsoportot ölel fel: mégpedig a parti állam által visszatartott hajók és azok legénységének elengedésével kapcsolatos vitákat, valamint bizonyos esetekben ideiglenes intézkedések elrendelésével összefüggő ügyeket; vagyis olyan esetekről van szó, amelyek gazdasági és humanitárius okokból azonnali intézkedést igényelnek.^[58] Ez a kötelező joghatóság nem függ az államok bármiféle további elfogadó nyilatkozatától, hozzájárulásától stb., illetve a Tengerjogi Egyezményben meghatározottakon kívül további fenntartás, nyilatkozat stb. révén nem korlátozható és nem zárható ki.^[59]

[63] Mind a Tengerjogi Törvényszék, mind pedig a Tengerfenék Vitarendezési Tanácsa jogosult tanácsadó vélemény adására. A törvényszék esetében a tanácsadó véleményezési eljárásról – meglehetősen sajátos módon – nem a Tengerjogi Egyezmény vagy a Törvényszék Statútuma rendelkezik, hanem a törvényszék eljárási szabályzata. Tanácsadó véleményt a Tengerjogi

Törvényszék jogi kérdésekben adhat, feltéve, hogy a Tengerjogi Egyezmény céljaival összefüggő valamelyik nemzetközi megállapodás kifejezetten rögzíti, hogy tanácsadó vélemény iránti kéréssel a Tengerjogi Törvényszékhez forduljanak.^[60] A véleménykérés tekintetében igazából nincs semmiféle megkötés, s az eljárási szabályzat mindössze annyit mond, hogy véleménykéréssel a törvényszékhez fordulhat minden, valamely megállapodás által vagy ennek értelmében erre felhatalmazott szerv. A Tengerfenék Vitarendezési Tanács tanácsadó véleményezési tevékenységét a Tengerjogi Egyezmény szabályozza, s a 191. cikk értelmében a Tanácstól a Nemzetközi Tengerfenék Hatóság Közgyűlése és Tanácsa jogosult tanácsadó véleményt kérni, mégpedig a tevékenységi körükben felmerülő jogi kérdésekben.

[64] A Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék létrejötte és működése mindenképpen jelentős előrelépés a tengerjogi viták rendezése szempontjából;^[61] az eddigi tapasztalatok szerint különösen sikeres a törvényszék az ideiglenes intézkedésekkel, valamint a hajók és azok legénységének elengedésével összefüggő viták gyors és költségkímélő megoldásában.

[65] A Tengerjogi Törvényszékkel kapcsolatban a szakirodalomban többen felvetik azt, hogy jó lenne, ha a törvényszéknek és a Tengerfenék Vitarendezési Tanácsnak nagyobb szerepe lenne az egész emberiséget érintő olyan fontos kérdésekkel kapcsolatos döntések szakmai megalapozásában, mint a klímaváltozás, a tengeri térségek környezetvédelme, a biológiai sokféleség megőrzése stb.^[62] A Törvényszék és a Vitarendezési Tanács e problémákkal tanácsadó véleményezési eljárás keretében foglalkozhatna, ez azonban csak akkor lenne lehetséges, ha az erre jogosultak e két fórumhoz tanácsadó véleményért fordulnának.

6. A gazdasági integrációs szervezetek bíróságai

[66] A XX. század második felében és a XXI. század első évtizedeiben jelentősen megnövekedett a regionális gazdasági integrációs szervezeteken belül működő bírói vitarendezési mechanizmusok száma, amelyekkel e szervezetekhez tartozó államok biztosítani kívánják az integráció alapjait képező szerződések és egyéb jogforrások egységes értelmezését, erősítve ezzel az integrációt és demonstrálva, hogy kapcsolataikban a *rule of law* érvényesül.^[63] Az integrációs szervezetek egy részénél a bírói vitarendezési mechanizmusok létrehozása nem esett egybe a szervezetek alapításával, s a bíróságok megalakítására csak később került sor.

[67] Egyes források szerint világszerte mintegy 55 gazdasági és politikai regionális szervezet keretében funkcionálnak vitarendezési testületek, ezek lehetnek állandó bíróságok, *ad hoc* választottbíróságok, nem bírói fórumok, illetve hibrid vitarendezési mechanizmusok.^[64]

[68] Az integrációval összefüggő viták tekintetében a regionális gazdasági szervezetek bíróságai kötelező és kizárólagos joghatósággal rendelkeznek; vonatkozik ez az államok egymásközi vitáira, államoknak a szervezetek bizonyos szerveivel való vitáira, továbbá a szervezetek meghatározott aktusainak jogszerűségével kapcsolatos ügyekre. Egyes bíróságok előtt nemcsak államok, hanem természetes és jogi személyek is felléphetnek.

[69] A gazdasági integrációs szervezetek bíróságai között nagy különbségek vannak. Nyilvánvalóan a régebben működő és a tagállamok közötti szorosabb integrációt megvalósító szervezetek bíróságai tekintetében a szervezeti keretek, az eljárási szabályok jól megszilárdultak, de még ezeknél is előfordul, hogy idővel szükségessé válnak bizonyos reformok. Gyakorlati tapasztalatok, a bíróságok ügyforgalma és más okok miatt az államok nem riadnak vissza a változásoktól, sőt, az is megtörtént, hogy a korábbi bíróság helyébe új bírói fórumot hoztak létre. Egyébként van olyan bíróság, amelynél a testület eredeti funkciója, a gazdasági integrációs kérdésekben való döntéshozatal háttérbe szorult, s a bíróság joggyakorlatában az egyéni, gyakran nem is gazdasági kérdésekkel összefüggő panaszok elbírálása dominál.

[70] Az afrikai és a latin-amerikai regionális gazdasági integrációs szervezetek mintájául az Európai Gazdasági Közösség, illetve az Európai Unió szolgált, s ez vonatkozik a szervezetek vitarendezési

mechanizmusaira is.^[65] A világ különböző térségeiben működő regionális gazdasági integrációs szervezetek általában az integráció erősítésével párhuzamosan – több-kevesebb sikerrel – arra töreksenek, hogy az Európai Unió Bíróságához hasonló bírói fórumot hozzanak létre. A hasonlóságok mindenekelőtt a bíróságok szervezeti felépítésében; valamint a bíróságok hatáskörébe tartozó ügycsoportok vonatkozásában mutathatók ki.

6.1. Európában működő bíróságok

6.1.1. Az Európai Unió Bírósága

[71] Európai viszonylatban a legrégebbi múltra visszatekintő és legjelentősebb regionális bírói fórum az Európai Unió Bírósága (*Court of Justice of the European Union, Cour de justice de l'Union européenne*, a továbbiakban: EUB), amely 1952-ben kezdte meg működését Luxembourgban, az Európai Szén- és Acélközösség bíróságaként. A 2007. december 13-án aláírt [Lisszaboni Szerződés](#) (hivatalos nevén: Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról) hatálybalépésével, 2009. december 1-jétől ez a bíróság lett az Európai Unió Bírósága.^[66] Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 9F cikk 1. bekezdése értelmében az EUB legfőbb feladata biztosítani „a jog tiszteletben tartását a Szerződések értelmezése és alkalmazása során”, ami azt jelenti, hogy az egész európai jog – beleértve az elsődleges és másodlagos jogforrásokat – egységes értelmezésének biztosítása az EUB-ra hárul.^[67] Az EUB-val kapcsolatos további szabályokat az EUB Alapokmánya tartalmazza, amely 2004-ben kelt, s azóta többször módosították.^[68]

[72] Az EUB több fórumból áll, mégpedig Bíróságból, Törvényszékből (korábban ezt Elsőfokú Bíróságnak nevezték),^[69] és különös hatáskörű törvényszékekből.^[70] Az EUB előtti eljárásokban fontos szerepük van a főtanácsnokoknak, akik a Bíróság szervezetéhez tartoznak. A főtanácsnokok feladata a testület elé kerülő ügyekben indítvány formájában az adott ügyre vonatkozó jogi szakvélemény készítése.

[73] Az EUB többféle funkciót tölt be; ezzel kapcsolatban a szakirodalomban különbséget tesznek olyan esetek között, amikor nemzetközi bírósággént, alkotmánybírósággént, közigazgatási bírósággént, munkaügyi bírósággént, rendes bírósággént, illetve választott bírósággént jár el.^[71]

[74] Az EUB által tárgyalta különféle ügycsoportok a következők:

- Uniós intézmények elleni ügyek, amelyeknek tárgya az EU valamely intézménye, szerve vagy hivatala jogi aktusai, így rendelet, irányelv, határozat (leszámítva az ajánlásokat és véleményeket) jogszerűségének vizsgálata (EUMSZ 263. cikk) és a kereset megalapozottsága esetén a megtámadott jogi aktus semmissé nyilvánítása (EUMSZ 264. cikk). Ilyen eljárást maguk az uniós intézmények, illetve természetes és jogi személyek indíthatnak; az utóbbiak a nekik címzett vagy az őket közvetlenül és személyükben érintő jogi aktusok ellen, továbbá az olyan őket érintő rendeleti jellegű jogi aktusok ellen, amelyek nem vonnak maguk után végrehajtási intézkedést.^[72]
- Az EU valamely intézménye, szerve vagy hivatala mulasztásának megállapításával kapcsolatos ügyek (EUMSZ 263. cikk), amelyek arra irányulnak, hogy felülvizsgálják az EU intézményei, szervei és hivatalai tevékenységét, s megállapítsák történt-e mulasztás. Ezekben az ügyekben a tagállamok, maguk az uniós intézmények, illetve bármely természetes vagy jogi személy fordulhat a testülethez.^[73]
- Valamely tagállam elleni ún. kötelezettségszegési eljárás, abban az esetben, ha az megszegte az uniós jogot; ilyen eljárásra a Bizottság vagy valamely tagállam kezdeményezésére kerülhet sor (EUMSZ 258. és 259. cikk); tagállamok által indított kötelezettségszegési eljárások meglehetősen ritkák.^[74]
- Előzetes döntéshozatali eljárás: a nemzeti bíróságok kérelmére lefolytatott eljárás olyan

esetekben, amikor egy tagállami bíróság előtt az elsődleges jogforrások, illetve az uniós intézmények, szervek vagy hivatalok jogi aktusainak érvényessége és értelmezése merül fel, s a tagállami bíróság úgy véli, hogy ítélete meghozatalához szüksége van az EUB döntésére (EUMSZ 267. cikk). Abban az esetben, ha az ügy olyan tagállami bíróság előtt van folyamatban, amelynek határozatai ellen nincs belső jogorvoslati lehetőség, a tagállami bíróság köteles előzetes döntéshozatal végett az EUB-hez fordulni.^[75]

[75] Hangsúlyozni kell, hogy az EUMSZ 275. cikke értelmében – bizonyos kivételektől eltekintve – az EUB nem rendelkezik hatáskörrel a közös kül- és biztonságpolitikára vonatkozó rendelkezések, valamint az azok alapján elfogadott jogi aktusok tekintetében.

[76] Az EUB leginkább kiterjedt hatáskörű szupranacionális bíróság, s nagyobb hatáskörrel rendelkezik, mint számos államban az alkotmánybíróságok, vagy a többi nemzetközi, illetve szupranacionális bíróság.^[76] Az ügyek egy jelentős részében döntésének hatásai messze túlmutatnak az adott jogvita keretein. Az EUB és elődje nyugodtan nevezhető az európai integráció „motorjának,” s értelmezési funkciójukat gyakorolva jelentős mértékben hozzájárultak az EU jogrendjének kialakításához,^[77] hiszen e fórumok döntéseiben kerültek megfogalmazásra az európai jognak olyan alapvető tételei, mint az uniós jog elsőbbsége vagy közvetlen alkalmazhatósága,^[78] és meghatározó szerepük volt az európai jog önálló, *sui generis* jogrendszerként való kiépítésében.

6.1.2. Az EFTA Bíróság

[77] Szintén Európában működő regionális gazdasági bíróság az Európai Szabad Kereskedelmi Társulás (*European Free Trade Association, Association européenne de libre-échange*; a továbbiakban: EFTA) bírói fóruma, az EFTA Bíróság.^[79] E bíróság létrehozásának előzményeihez tartozik, hogy hét nyugat-európai állam, amelyek nem kívántak csatlakozni az Európai Gazdasági Közösséghez, a szabadkereskedelem és a tagállamok közötti gazdasági integráció előmozdítása végett az 1960. január 4-én aláírt stockholmi egyezményvel életre hívták a saját – az Európai Gazdasági Közösségnél kétségtelenül lazább – kereskedelmi társulásukat.^[80] Az EFTA alapítói eredetileg nem irányozták elő bíróság létrehozását, s a szervezettel kapcsolatos bírói funkciókat az Európai Gazdasági Közösség Bíróságára tervezték telepíteni. A Gazdasági Közösség Bíróságának véleménye szerint azonban sértené a Közösséget alapító szerződéseket, ha nem tagállamok ügyeiben is eljárna, így 1992-ben sor került külön EFTA Bíróság létrehozására.^[81] Az EFTA Bíróság 1994-ben kezdte meg tevékenységét, feladata [az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodás](#) egységes értelmezésének és alkalmazásának biztosítása.^[82]

[78] Az EFTA Bíróságot alapító egyezmény 31–32. és 34–36. cikkei rendelkeznek a testület hatásköréről. Így a bíróság eljár a tagállamok által kezdeményezett, az EFTA Felügyeleti Hatóság jogsértő döntéseivel szembeni ügyekben (a Felügyeleti Hatóság bizonyos döntéseivel szemben természetes és jogi személyek is felléphetnek), továbbá a Felügyeleti Hatóság által az EFTA-tagállamokkal szemben indított kötelezettségszegési ügyekben. Az EFTA Bíróság a tagállami bíróságok kérésére értelmezi az Európai Gazdasági Térség szabályait, ezeket az ügyeket az EFTA esetében tanácsadó véleménynek nevezik, holott azok sokkal inkább az előzetes döntéshozatali eljárásának felelnek meg. Összességében elmondható, hogy az EFTA Bíróság hatásköre erősen hasonlít az EUB hatáskörére.

6.2. Az afrikai gazdasági integrációs szervezetek bíróságai

[79] Az 1990-es években az afrikai földrészen több gazdasági integrációs szervezet jött létre, amelyeknek mindegyikéhez több száz milliós piacok tartoznak. Az integráció előrehaladtával a szervezetek bírói fórumaira is mind nagyobb figyelmet fordítanak. A bíróságok egy része azonban válságokkal küszködik, amelyeken különféle reformok bevezetésével próbálnak úrrá lenni, s van

olyan bíróság, amely alig működik. Az afrikai bíróságok többségére jellemző, hogy joggyakorlatukban kereskedelmi és gazdasági jogviták mellett mind nagyobb számban fordulnak elő emberi jogi tárgyú ügyek.

6.2.1. A Kelet-afrikai Bíróság (EACJ)

[80] A Kelet-afrikai Bíróság (*East African Court of Justice, Cour de justice de l'Afrique de l'Est*; a továbbiakban: EACJ) az egyik legrégebben alapított afrikai gazdasági integrációs szervezet, a régió hat államát – Burundit, Dél-Szudánt, Kenyát, Ruandát, Tanzániát és Ugandát – tömörítő Kelet-afrikai Közösség (*East African Economic Community*, a továbbiakban EAEC) bírói fóruma.^[83] A közösséget alapító szerződés 75. cikke értelmében a Kelet-afrikai Közösség célja vámunió és közös piac létrehozása, az áruk, a tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabad áramlásának megvalósítása. A bírói fórum felállítására 2001-ben került sor,^[84] feladata biztosítani az EAEC-t alapító szerződés értelmezése, alkalmazása és végrehajtása során a *rule of law* érvényesülését. Az EACJ 2007 óta két kamarából áll, elsőfokú és fellebbezési divízióból.^[85]

[81] Az EACJ-t alapító szerződés 27. cikk 2. bekezdése lehetővé teszi, hogy az EAEC Tanácsa bővíthesse a bíróság *ratione materiae* hatáskörét. Ennek alapján az EAEC Tanácsa úgy döntött, hogy az EACJ emberi jogi tárgyú ügyekkel is foglalkozhat, aminek a gyakorlatban az lett a következménye, hogy az EACJ elé kerülő jogviták jelentős része emberi jogi tárgyú, s gazdasági kérdésekkel kapcsolatos ügyekkel alig fordulnak a testülethez.^[86]

6.2.2. A Kelet- és Dél-afrikai Közös Piac Bírósága (COMESA Bíróság)

[82] Az 1993-ban alapított Kelet- és Dél-afrikai Közös Piacot (*Common Market for Eastern and Southern Africa, Marché commun de l'Afrique de l'Est et de l'Afrique australe*; a továbbiakban: COMESA) létrehozó szerződés 7. cikke alapján 1994-ben került sor a COMESA Bíróság (*COMESA Court of Justice, COMESA Cour de Justice*) életre hívására.^[87] A testület feladata biztosítani a jog tiszteletben tartását az 1993-as COMESA-szerződés értelmezése és alkalmazása során. Joghatóságát a tagállamok más szerződésekben is kiköthetik.^[88] 2005-ben átalakították a bíróságot és bevezették a kétfokú eljárást.^[89]

[83] A testület előtt nemcsak államok, hanem természetes és jogi személyek is felléphetnek. A COMESA Bíróság gyakorlatában is ismert a valamely tagállammal szembeni kötelezettségszegési eljárás, valamint az előzetes döntéshozatali eljárás; a testülettől a COMESA főtitkára, valamint a tagállamok a COMESA-szerződés rendelkezéseivel összefüggésben tanácsadó véleményt kérhetnek.

[84] A COMESA Bírósághoz leginkább egyének fordulnak, s a bíróság eddigi joggyakorlata elsősorban a COMESA-szervek és alkalmazottaik közötti vitákra korlátozódott.

6.2.3. A Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közösségének Bírósága (ECOWAS Bíróság)

[85] A Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közösségét (*Economic Community of West African States, Communauté économique des États de l'Afrique de l'Ouest, Comunidad Económica de Estados de África Occidental*; a továbbiakban: ECOWAS) 1975. május 28-án Lagosban alapították.^[90] A közösség bíróságáról csak később született döntés, s az 1975-ben kelt szerződés 1993-ban történt módosítása során került be az okmányba a 6. és 15. cikk, amelyek az ECOWAS Bíróságáról (*ECOWAS Community Court of Justice, Cour de Justice de la CEDEAO, Corte de Justicia de la CEDEAO*) rendelkeznek, magának a bíróságnak a létrehozására azonban csak 1999-ben került sor.^[91] Az ECOWAS Bírósággal kapcsolatos szabályokat később, a 2005. január 19-én Accrában aláírt jegyzőkönyvvel jelentősen módosították.^[92]

[86] Az ECOWAS Bíróság legfőbb feladata, hogy biztosítsa az 1993-ban kelt ECOWAS módosított

szerződés és más, a közösség által elfogadott instrumentumok rendelkezéseinek értelmezése és alkalmazása során a jog és méltányosság elveinek tiszteletben tartását.

[87] Az ECOWAS Bíróság esetében is az történt, hogy kiterjesztették a bíróság hatáskörét emberi jogi tárgyú ügyekre, s a fentebb már említett, 2005-ben elfogadott jegyzőkönyvnek köszönhetően a testület egyének által valamely tagállammal szemben benyújtott emberi jogi jogsértésekkel kapcsolatos panaszokkal is foglalkozhat. Ezeket az ügyeket a bíróság az Ember és Népek Jogainak Afrikai Kartája alapján bírálja el. A testület peres ügyek mellett tanácsadó véleményezési gyakorlatot is folytat,^[93] illetve választottbírósként is eljárhat.

6.2.4. A Dél-afrikai Fejlesztési Közösség Bírósága (SADC Bíróság)

[88] Az afrikai földrészen működő negyedik gazdasági integrációs szervezet a térség 16 államát tömörítő Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (*Southern African Development Community, Communauté de développement d'Afrique australe*; a továbbiakban: SADC), melyet az 1992. augusztus 17-én Namíbia fővárosában, Windhoekben aláírt szerződéssel hoztak létre.^[94] A SADC Bíróság alapításáról szóló Jegyzőkönyvet 2000. augusztus 7-én Windhoekben fogadták el,^[95] s a testület 2005-ben kezdte meg működését.^[96]

[89] A bíróság hatásköre eredetileg államok egymás közti, illetve természetes és jogi személyeknek államokkal fennálló vitáira terjedt ki; a gyakorlatban a testület által tárgyalt ügyek zömét egyének kezdeményezték. A SADC Bíróság 2008 óta válságban van, s tevékenységét felfüggesztették. A válságot a bíróságnak egy nagy vihart kavart döntése idézte elő, amelyben kimondták, hogy Zimbabweban a volt fehér földbirtokosok földjeinek elkobzása faji alapú diszkriminációnak minősül.^[97] A kialakult helyzetet úgy próbálták megoldani, hogy 2014. augusztusi 18-én a zimbabwei Victoria Fallban a SADC Bíróságról egy új jegyzőkönyvet írtak alá, amely szerint a SADC Bíróság kizárólag csak államok közötti vitákkal foglalkozhat.^[98] A jegyzőkönyv hatálybalépéséhez a SADC államok kétharmadának ratifikációja szükséges. 2021 végéig azonban csak néhány állam ratifikálta az okmányt.

[90] Meg kell jegyezni, hogy a 2014-es jegyzőkönyv Dél-Afrikában alkotmányos válságot idézett elő annak következtében, hogy az ország alkotmánybírósága 2018. március 1-jén meghozott döntésében leszögezte: az ország elnöke azzal, hogy részt vett a SADC Bíróság működésének felfüggesztésére vonatkozó határozat meghozatalában, majd pedig a 2014. évi jegyzőkönyv aláírásakor jogellenesen és alkotmányellenesen járt el, megsértette az ország lakosainak jogát ahhoz, hogy vitáikkal a SADC Bírósághoz fordulhassanak; egyben az alkotmánybíróság kimondta az 2014-es jegyzőkönyv aláírásának visszavonását.

6.3. Latin-amerikai bíróságok

[91] A Közép- és Dél-Amerikában funkcionáló regionális gazdasági integrációs szervezetek is létrehozták a maguk bírói fórumait, amelyeknek egy részére szintén jellemző, hogy próbálják követni az európai mintát. E bíróságok emberi jogi kérdésekkel nem foglalkoznak, miután a térségben igen sikeres regionális emberi jogi bíróság működik.

6.3.1. A Közép-amerikai Bíróság (SICA Bíróság)

[92] A közép-amerikai államok az 1990-es évek elején – felélesztve a XX. század első évtizedében alapított rövid életű Közép-amerikai Bíróság hagyományait – egy új Közép-amerikai Bíróságot hoztak létre, amely a közép-amerikai térség gazdasági integrációs szervezetének égisze alatt tevékenykedik és meglehetősen kiterjedt hatáskörrel rendelkezik. A Közép-amerikai Bíróság (*Corte Centroamericana de Justicia*) megalakítását a Közép-amerikai Integrációs Rendszer (*Sistema de la Integración Centroamericana*; a továbbiakban: SICA) létrehozásáról szóló 1991. december 13-án kelt Tegucigalpai Jegyzőkönyv 12. cikkében mondták ki.^[99] Ennek értelmében a SICA Bíróság

feladata biztosítani a jog tiszteletben tartását a Tegucigalpai Jegyzőkönyv és az azt kiegészítő dokumentumok, valamint az ezek alapján létrejött aktusok értelmezése és alkalmazása során. A SICA Bíróság Statútumát Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua és Panama államfőinek csúcstalálkozóján, Panama Városban 1992. december 10-én írták alá.^[100]

[93] Statútumának 22. cikke értelmében a SICA Bíróság általános hatáskörrel rendelkezik az tagállamok között felmerülő viták tekintetében, területi vagy határvitákkal azonban csak akkor foglalkozhat, ha ehhez valamennyi érintett fél hozzájárul. Eljárhat továbbá az államok jogalkotásának a SICA egyezményvel való összeegyeztethetőségét támadó panaszok tárgyában is. A Statútum 25. cikkében kimondja, hogy a bíróság nem foglalkozhat emberi jogi jogsértésekkel, s azok az Emberi Jogok Amerika-közi Bíróságának hatáskörébe tartoznak. A SICA Bírósághoz tanácsadó véleményért a SICA szervei, illetve a nemzeti bíróságok fordulhatnak; a testület fennállása óta kevés ügyben járt el.

6.3.2. Az Andina Nemzetek Közösségének Törvényszéke (Andina Törvényszék)

[94] A latin-amerikai földrészen működő legaktívabb nemzetközi bírói fórum az Andina Törvényszék, hivatalos nevén: Andina Nemzetek Közösségének Törvényszéke (*Tribunal de Justicia de la Comunidad Andina*).^[101] Az Andok államai közötti szubregionális szabadkereskedelmi övezet és vámunió létesítésére vonatkozó szerződést, a Cartagena Megállapodást 1969. május 26-án írta alá Bolívia, Columbia, Ecuador, Peru és Venezuela az ecuadori Quitóban.^[102] A Cartagena Megállapodás Bíróságát 1979. május 28-án kelt szerződéssel alapították,^[103] működését 1984-ben kezdte meg. Az 1996. március 10-i Trujillo Jegyzőkönyvvel az integráció nevét Andok Paktumról Andina Nemzetek Közösségére változtatták és a bírói fórummal kapcsolatban jelentős változásokat vezettek be.^[104]

[95] Az Andina Törvényszék meglehetősen hasonlít az EUB-hez, amennyiben itt is működnek főtanácsnokok, jogosult meghatározott közösségi szervek határozatai semmisségének a kimondására, lehetséges tagállamokkal szembeni kötelezettszegési eljárás lefolytatása, ismeretes továbbá az előzetes döntéshozatali eljárás, s a nemzeti bírók megkeresésére a törvényszék kötelező érvényű értelmezését adja a közösségi jognak, választottbírósként is eljárhat (Trujillo Jegyzőkönyv 38–39.) és munkaügyekben is kompetens. Összességében elmondható, hogy az Andina Törvényszék meglehetősen széles hatáskörrel rendelkezik, azonban emberi jogi jogsértésekkel kapcsolatos egyéni panaszokkal nem foglalkozhat.

[96] Annak ellenére, hogy az Andina Törvényszéknek aránylag nagy az ügyforgalma,^[105] valójában nem sikerült a latin-amerikai viszonyokhoz adaptálni azokat a jogi mechanizmusokat, amelyek az Európai Unióban eredményesen működnek, s – úgy tűnik – a térségben a gazdasági integráció jogi úton való kiépítése nem zökkenőmentes.^[106] Erre utal az is, hogy az Andina Törvényszék részéről egy 2021. december 1-jén kelt bejelentés szerint elképzelhető, hogy kénytelen lesz felfüggeszteni tevékenységét annak következtében, hogy egyes tagállamok nem fizetik be a bíróság működéséhez szükséges hozzájárulásukat és a törvényszék költségvetése több mint egy évtizede nem változott.^[107]

6.3.3. A MERCOSUR Állandó Felülvizsgálati Törvényszék (MERCOSUR Törvényszék)

[97] A MERCOSUR Állandó Felülvizsgálati Törvényszék (MERCOSUR *Tribunal Permanente de Revision*, *Tribunal Permanente de Revisão do MERCOSUR*, a továbbiakban: MERCOSUR Törvényszék) a Dél-amerikai Közös Piac (*Mercado Común del Sur*, MERCOSUR) vitarendezési mechanizmusának egyik intézménye. Ez a bíróság, illetve az ún. MERCOSUR vitarendezési mechanizmus eltér a többi hasonló latin-amerikai bíróságtól, s az inkább a Kereskedelmi Világszervezet vitarendezési mechanizmusához hasonlatos.^[108] A dél-amerikai államok közös piacát Argentína, Brazília, Paraguay és Uruguay hozta létre az 1991. március 26-án aláírt Asuncióni Szerződéssel^[109] azzal a

cellal, hogy egymás között lebontsák a kereskedelmi akadályokat, biztosítsák a szabadkereskedelmet, az áruk és személyek szabad áramlását, s egységes vámtarifarendszert vezessenek be. A MERCOSUR Törvényszék létesítéséről a viták rendezéséről szóló 2002. február 18-án Olivosban megkötött jegyzőkönyv rendelkezik.^[110]

[98] Az Asuncióni Szerződés és a MERCOSUR jog értelmezésével, alkalmazásával, illetve megsértésével kapcsolatos viták rendezésére az Olivosi Jegyzőkönyv VI. és VII. fejezetében háromféle eljárást irányoz elő, mégpedig tárgyalást, közvetítést, *ad hoc* választottbíráskodási eljárást, valamint a MERCOSUR Törvényszék előtti eljárást. A törvényszék az *ad hoc* választottbíráóságok döntéseinek felülvizsgálatával foglalkozik. A törvényszék az elsődleges és másodlagos MERCOSUR-jogforrások értelmezésével kapcsolatos jogi kérdésekben tanácsadó vélemény adására is jogosult, ezek a tanácsadó vélemények valójában az előzetes döntéshozatali eljárásnak felelnek meg.^[111] A MERCOSUR Törvényszék 2004 augusztusában kezdte meg működését; székhelye a paraguayi Asunciónban van.^[112]

[99] A MERCOSUR Törvényszékhez természetes és jogi személyek nem fordulhatnak, s az integrációs normák megsértésével kapcsolatos panaszait a lakóhelyük vagy székhelyük szerinti államban működő ún. közös piaci nemzeti bizottsághoz kell betérjeszteniük (Olivosi Jegyzőkönyv 39–40. cikk). A MERCOSUR Törvényszék a szervezet és tisztviselői közötti vitákban adminisztratív bírósággént jár el.

[100] Az integráció erősítése céljából új MERCOSUR-bíróság létrehozásának tervét a MERCOSUR-államok 2010-ben határozták el, s a bíróság működésével, hatáskörével stb. kapcsolatban egy jegyzőkönyv-tervezet is készült, ezt azonban az államok – a rendelkezésünkre álló adatok szerint – még nem fogadták el.^[113] E szerződés létrejötte és tartalma jelzi, hogy a MERCOSUR-államok is az EUB-t tekintik mintának, s törekszenek arra, hogy regionális bírói fórumuk az EUB-hez legyen hasonlatos. Az a tény azonban, hogy az új bírósággal kapcsolatos jegyzőkönyv hatálybalépéséhez szükséges számú ratifikációt több mint egy évtized alatt nem sikerült elérniük, jelzi, hogy a MERCOSUR-államok között távolról sincs egyetértés az új bírósággal kapcsolatos kérdésekben.

6.3.4. A Karibi Bíróság

[101] A Karib-tenger térségének államai közötti integrációs törekvések több mint százéves múltra tekintenek vissza, s a térség államai már a brit uralom idején szerettek volna valamiféle államközi jogi entitást létrehozni.^[114] Lényegében ennek volt a folytatása 1968-ban a Karibi Szabadkereskedelmi Társulás alapítása, majd pedig az 1973. július 4-én a Chaguaramasban (Trinidad és Tobago) aláírt Karib-tengeri Közösségről szóló szerződés (*Caribbean Community, CARICOM*), amelyben a térség államai közötti gazdasági, egészségügyi, oktatási, kulturális, tudományos és technológiai együttműködést, valamint a közösséghez tartozó államok külpolitikájának koordinálását tűzték ki célul. Az 1973-as szerződést Nassauban 2001. július 5-i dátummal módosították, s létrehozták a karibi egységes piacot és gazdaságot.^[115] A CARICOM-nak 14 karibi állam a tagja.^[116] A Karibi Bíróság (*Caribbean Court of Justice*, a továbbiakban: CCJ) életre hívásáról a 2001. február 14-i szerződésben döntöttek,^[117] s a bíróság 2005-ben kezdte meg működését; székhelye a trinidadai Port of Spainben van.^[118]

[102] A CCJ meglehetősen sajátos, hibrid fórum. Egyfelől ugyanis a karibi közösségi joggal kapcsolatos a tagállamok egymás közötti és a közösséggel való vitákban kötelező és kizárólagos joghatósággal rendelkezik (CCJ alapító egyezmény XII. cikk), másfelől pedig az ezt elfogadó tagállamok bíróságai által meghozott egyes polgári jogi, családjogi és más ügyekben – a londoni *Judicial Committee of the Privy Council* helyett – fellebbezési és végső fórumként jár el (CCJ alapító egyezmény XXV. cikk). A CCJ-nek e kérdésekben való hatásköre a Brit Nemzetközösséghez tartozó karibi államoknak azt a törekvését tükrözi, hogy felszámolják a gyarmati múltat és Londontól minél inkább függetlenedjenek.

[103] A CARICOM szerződés értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban a CCJ-hez tanácsadó véleményért fordulhatnak a tagállamok, illetve a Közösség szervei. Az előzetes döntéshozatali eljárás ennél a bíróságnál is ismert.

7. Regionális emberi jogi bíróságok

[104] A második világháború után nemcsak az emberi jogok nemzetközi szerződésekben való kodifikálása vette kezdetét, hanem lépésről lépésre kiépültek a jogok betartása fellett őrködő nemzetközi mechanizmusok is, ez utóbbiak közé sorolhatók az emberi jogi bizottságok és bíróságok. Az emberi jogi bíróságok a klasszikus államközi vitákat rendező nemzetközi bíróságoktól mindenekelőtt abban különböznek, hogy feladatuk a regionális emberi jogi egyezmények és más emberi jogi tárgyú dokumentumok értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos ügyek kivizsgálása, az emberi jogi jogsértések miatt államokkal szemben egyének, egyének csoportjai, vagy nem kormányközi nemzetközi szervezetek, illetve államok által kezdeményezett eljárások lefolytatása. Emberi jogi jogsértésekkel egyébként nemcsak emberi jogi bíróságok foglalkoznak, hanem olyan más nemzetközi bírói fórumok is, amelyeknek alapvető feladata nem az emberi jogok védelme; e bíróságokat Solomon T. Ebobrah „*non-dedicated human rights court*”-nak nevezi.^[119]

[105] Az emberi jogi bíróságok regionális keretek között működnek, alapításukról az emberi jogok védelmére létrejött regionális egyezmények és az azokhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek rendelkeznek.

[106] Az esetek többségében – néhány kirívó jogsértést leszámítva – az emberi jogi bizottságokhoz és bíróságokhoz csak az összes hazai jogorvoslati lehetőség kimerítése után lehet fordulni.^[120]

[107] Az emberi jogi bíróságok előtt lehetséges ún. államközi eljárás is, ami azt jelenti, hogy valamely regionális emberi jogi alapegyezményben részes állam egy másik ugyanezen egyezményben részes állammal szemben eljárást indíthat, ha a másik részes állam megsérti az adott alapegyezményt, illetve az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek rendelkezéseit. Az államok közötti eljárások meglehetősen ritkák.

[108] Az emberi jogi bíróságok is folytatnak tanácsadó véleményezési gyakorlatot, a bíróságok között e téren meglehetősen nagy különbségek vannak. Míg ugyanis az Emberi Jogok Európai Bírósága esetében a peres ügyek számához képest elenyésző a tanácsadó véleményezési ügyek száma, addig az Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága igen kiterjedt tanácsadó véleményezési gyakorlattal rendelkezik, s az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bírósága is *ratione personae* jóval szélesebb tanácsadó véleményezési hatáskörrel rendelkezik, mint az Emberi Jogok Európai Bírósága.

[109] Az emberi jogi bíróságokra nagyon is jellemző az emberi jogok evolutív és az értelmezett szerződések – [a nemzetközi szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény](#) 31. cikkének 1. bekezdése szerinti – teleologikus értelmezése, amivel nagyban hozzájárulnak az emberi jogok nemzetközi *corpus juris*ának alakításához.

[110] Az emberi jogi bíróságok döntései jelentősen befolyásolják az adott regionális emberi jogi védelmi rendszerhez tartozó államoknak mind a jogalkotását, mind pedig a joggyakorlatát, s a tagállami bíróságok rendre utalnak a regionális emberi jogi bíróságok döntéseire.

7.1. Az Emberi Jogok Európai Bírósága

[111] Az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglaltak szerződéses formában először az 1950. november 4-én az előző évben alapított Európa Tanács akkori tagjai által 1950. november 4-én Rómában aláírt Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, közismert nevén: az [Emberi Jogok Európai Egyezményében](#) (a továbbiakban: EJE) jelentek meg^[121] (->[Európa Tanács](#)). Ez a szerződés volt az első olyan nemzetközi okmány, amely egy regionális emberi jogi bíróság, az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) létrehozásáról rendelkezett.^[122] Az EJEB-bel kapcsolatban találóan írta a testület egykori elnöke, Lucius Wildhaber:

ez a legsikeresebb vállalkozás a tekintetben, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglaltakat ne ajánlásokban, javaslatokban, jelentésekben, buzdításokban, vagy kesergésekben jelenítsék meg, hanem kötelező érvényű bírói döntésekben, amelyek vonatkozásában a tagállamok vállalták, hogy az azokban foglaltaknak engedelmeskednek.^[123]

[112] Az EJEB 1959-ben kezdte meg működését, székhelye Strasbourg. Az EJEB joghatósága az EJEE és az ahhoz csatolt jegyzőkönyvek értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos ügyekre terjed ki (EJEE 32. cikk). Az EJEB az egyetlen regionális emberi jogi bíróság, amely 1998 óta kötelező joghatósággal rendelkezik, vagyis az államok részéről nem szükséges bármiféle a bíróság joghatóságát elfogadó külön nyilatkozat.^[124]

[113] Napjainkban az EJEB-nek az Európa Tanács 46 tagállama a tagja, ami azt jelenti, hogy e fórum közel 700 millió ember jogainak tiszteletben tartása felett őrködik.^[125] Az Európa Tanács esetében a tagság feltétele az EJEE-hez való csatlakozás. Erre utal a szervezet alapszabályának preambuluma, hangsúlyozva, hogy az alapítók

rendíthetetlenül ragaszkodván a népek közös örökségét alkotó szellemi és erkölcsi értékekhez, amelyek az egyéni szabadság, a politikai szabadság és a jog uralma igazi forrásai, olyan elveké, amelyek minden igazi demokrácia alapjául szolgálnak.

[114] Ismeretes, hogy az 1989–90-ben bekövetkezett politikai változások eredményeképpen a volt szocialista államok is csatlakoztak az 1949-ben a nyugat-európai államok által alapított Európa Tanácshoz és az EJEE-nek részesévé váltak. Ennek következtében jelentősen megemelkedett a EJEB ügyforgalma, ami miatt, valamint az emberi jogok európai védelmi rendszerének erősítése érdekében, szükségessé váltak bizonyos reformok. A változások több szakaszban történtek. Az egyik legfontosabb változásként említhető az, hogy az 1990-ben elfogadott, az EJEE-hez csatolt 9. Jegyzőkönyv 1994-ben történt hatálybalépését követően lehetővé vált, hogy a jogaikban sértettek panaszaikkal közvetlenül az EJEB-hez fordulhassanak. Az eredeti rendszer szerint a panaszokat az Emberi Jogok Európai Bizottságához kellett betérjeszteni, amely – holmi bírói funkciót gyakorolva – döntött arról, hogy a panasz az EJEB elé vihető-e. Az 1994-ben aláírt és 1998-ban hatályba lépett 11. Jegyzőkönyvvel ismét jelentősen módosították az emberi jogok európai védelmi rendszerét, így 1998-tól kezdődően az EJEB állandóan működő fórummá vált és ettől kezdődően a bíróknak feladataikat teljes munkaidőben kell ellátniuk; ezzel párhuzamosan megszüntették az Emberi Jogok Európai Bizottságát.

[115] Az államok közötti eljárások tekintetében is történtek változások. A EJEB hatáskörrel rendelkezik államok közötti viták elbírálására, ha az EJEE-ben részes valamelyik állam egy másik részes állammal szemben azt állítja, hogy az adott állam megsérti az EJEE-ben, illetve az ahhoz csatolt jegyzőkönyvekben rögzített jogokat (EJEE 33. cikk). Korábban ilyen eljárásra csak akkor kerülhetett sor, ha mind a panaszt tevő, mind pedig a bepanaszolt állam az EJEB joghatóságára vonatkozó külön elfogadó nyilatkozatot tett. Az új szabályozás szerint államok közötti panaszok miatt indított eljárásoknál az egyetlen feltétel az, hogy mind a panaszt tevő, mind pedig a bepanaszolt állam részese legyen az EJEE-nek. Az államok közötti panaszok esetében – ellentétben az egyéni panaszokkal – nem feltétel konkrét jogsértés megléte, elegendő az, hogy a panaszt tevő állam álláspontja szerint a másik szerződő állam valamely intézkedésével megsérti az EJEE-t, az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek valamelyikét, vagy pedig valamelyik más regionális európai emberi jogi egyezményt. Meg kell jegyezni, hogy egyének, vagy egyének csoportjai által kezdeményezett eljárások számához képest lényegesen kisebb az államközi panaszok száma, ami arra utal, hogy az államok igencsak óvakodnak attól, hogy nemzetközi bírói fórumhoz forduljanak

amiatt, hogy valamely állam megsérti az emberi jogi egyezményekben vállalt kötelezettségeit.

[116] Az EJEB tanácsadó véleményezési gyakorlatáról eredetileg az EJEE-hez csatolt 2. Jegyzőkönyv rendelkezett. A 11. Jegyzőkönyv beemelte az EJEE-be a tanácsadó véleményekre vonatkozó szakaszokat (EJEE 47–49. cikk), s ennek értelmében a Miniszteri Bizottság felkérésére a bíróság az EJEE és az ahhoz csatolt jegyzőkönyvek értelmezésével kapcsolatos jogi kérdésekben tanácsadó véleményt nyilváníthat. Az 2013-ban kelt és 2018-ban hatályba lépett 16. Jegyzőkönyv tovább bővítette a tanácsadó vélemény kérésére jogosultak körét és az okmány 1. cikke értelmében a tagállamok legfelsőbb bírói fórumai valamely előttük szereplő ügy kapcsán „az EJEE által biztosított jogok és szabadságok értelmezésével és alkalmazásával összefüggő elvi kérdésekben” az EJEB-től tanácsadó véleményt kérhetnek.

[117] A strasbourgi bíróság létrejötte óta óriási változásokon ment keresztül. Az 1950-es években, a hidegháború éveiben 12 nyugat-európai állam által alapított intézmény összeurópai és állandóan működő bírói fórummá vált, amely emberi jogi kérdésekben *de facto* az európai kontinens legmagasabb bírói fóruma.^[126] A reformoknak köszönhetően mára a jogaikban sértettek közvetlenül fordulhatnak az EJEB-hez, s ezzel az emberi jogok európai védelmi rendszere közelebb került és jobban elérhetővé vált közel 700 millió ember számára.

[118] Az EJEB fennállása óta több mint 20 000 ítéletet hozott, s joggyakorlatával jelentős mértékben hozzájárult az emberi jogok érvényesüléséhez.

7.2. Az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága

[119] Az amerikai földrészen működő regionális emberi jogi bíróság, az Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága (a továbbiakban: EJAK Bírósága), 1980-ban kezdte meg működését.^[127] E fórum létrehozásáról az 1969. november 22-én San Joséban aláírt Emberi Jogok Amerikai Egyezménye (közismert nevén: San José-i Paktum; a továbbiakban: EJAE) rendelkezett.^[128] Az európai rendszertől eltérően, ahol az Európa Tanács minden tagállama egyben az EJEB-nek is tagja, az Amerikai Államok Szervezetének 34 tagállama közül 24 állam tagja az EJAK Bíróságnak.^[129] Ettől eltekintve azonban az emberi jogok amerikai rendszere meglehetősen hasonlatos az emberi jogok európai védelmi rendszeréhez, főleg annak az 1990-es években végbement reformokat megelőző állapotához.

[120] Az emberi jogok amerikai védelmi rendszerének gerincét két fórum képezi, az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága (a továbbiakban: EJAK Bizottsága) és az EJAK Bírósága.^[130] A bizottság mintegy tíz évvel előbb jött létre, mint a bíróság, s felállításáról – az emberi jogok védelmének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében – az Amerikai Államok Szervezete határozott még 1959-ben. Az EJAK Bíróságnak életre hívásáról viszont – mint említettük – az 1969-ben megkötött EJAE rendelkezett, s a bíróság az okmány hatálybalépése után kezdte meg működését.^[131]

[121] Az EJAK Bíróságához egyének közvetlenül nem fordulhatnak, s panaszait az EJAK Bizottsághoz kell beterveztetniük. Panasznak az EJAE-ben és más az Amerikai Államok Szervezetének tagállamaira vonatkozó emberi jogi tárgyú egyezményekben és jegyzőkönyvekben lefektetett jogok megsértése esetén van helye. Az EJAK Bizottsága eljárásának befejezése után vagy az érintett állam, vagy pedig a Bizottság fordulhat az EJAK Bírósághoz. Valamely ügy akkor terjeszthető az EJAK Bírósága elé, ha az ügyben érintett állam a bíróság joghatóságát *ipso facto*, külön megállapodás nélkül kötelezőnek ismerte el az EJAE értelmezésére vagy alkalmazására vonatkozó minden kérdésben (EJAE 62. cikk 1. bekezdés),^[132] illetve, ha az ügyben érintett államok a bíróság joghatóságát külön megállapodásban fogadták el.

[122] Az EJAK Bírósága is foglalkozik államközi panaszokkal, feltéve, hogy mind a panaszt tevő, mind pedig a bepanaszolt állam hozzájárult ahhoz, hogy az EJAK Bírósága ilyen panaszokat tárgyaljon.

[123] Az EJAK Bírósága jogosult az EJAE, valamint az amerikai államokban érvényes egyéb emberi jogi tárgyú szerződések értelmezése tekintetében, továbbá a nemzeti jogoknak a fentebb említett

nemzetközi szerződésekkel való összhangjának kérdésében tanácsadó véleményt adni (EJAE 64. cikk 1. és 2. bekezdés). Ilyen véleményt az Amerikai Államok Szervezetének szervei, valamint a szervezet tagállamai kérhetnek, valamint olyan államok is, amelyek nem ratifikálták az EJAE-t. Az EJAK Bíróságának tanácsadó véleményezési gyakorlata lényegesen kiterjedtebb, mint az EJEB-é, főleg azért, mert az EJAE megalkotásakor arra törekedtek, hogy a bíróság tanácsadó véleményezési hatásköre minél szélesebb legyen, s tanácsadó véleményért államok is fordulhatnak a testülethez.^[133] Nyilvánvalóan ennek is betudható, hogy a testület fennállása óta több, az emberi jogok elismerésének szempontjából nagy jelentőségű véleményt fogalmazott meg.^[134] A szakirodalomban egyébként többen felvetették: az EJAK Bírósága számára lehetővé kellene tenni, hogy *proprio motu* is közreadhasson tanácsadó véleményt. Miután az EJAE-hez – az okmány 75. cikke értelmében – megengedett fenntartások megtétele, így az ilyen tanácsadó vélemények tárgya lehetne az EJAE-hez fűzött fenntartások és az EJAE összhangjának kérdése.^[135] Ezek a javaslatok azonban mind ez idáig nem nyertek általános támogatottságot.

7.3. Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bírósága

[124] A harmadik regionális emberi jogi bíróság, az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bírósága (*African Court on Human and Peoples' Rights, Cour africaine des droits de l'homme et des peuples*; a továbbiakban: ENJA Bírósága) létrehozására az 1990-es évek végén került sor.^[136] Az ENJA Bíróságának alapításáról az Afrikai Egységsszervezet – amelynek utóda a ma működő Afrikai Unió – államainak Ouagadougouban (Burkina Faso) 1998-ban megtartott konferenciáján határoztak egy, az Ember és Népek Jogainak Afrikai Kartájához (a továbbiakban: ENJAK) csatolt jegyzőkönyv elfogadásával.^[137] A jegyzőkönyvnek az 55 afrikai állam közül 30 állam részese. Az ENJA Bíróság 2004-ben Arushában (Tanzánia) kezdte meg működését.^[138]

[125] Az afrikai földrész emberi jogi bíróságának aránylag késői létrehozása minden bizonnyal azzal is összefügg, hogy 1987-től működött az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága (a továbbiakban: ENJA Bizottsága), amelynek felállításáról az 1981. június 27-én Nairobiban elfogadott ENJAK rendelkezett.^[139] Az 1998-as jegyzőkönyv 2. cikkében a bíróság és a bizottság közötti kapcsolatok vonatkozásában hangsúlyozza, hogy az ENJA Bírósága kiegészíti az ENJA Bizottságának az ENJAK szerinti tevékenységét.

[126] Az ENJA Bíróságának joghatósága az 1998-as jegyzőkönyvben részes államokra terjed ki. A testület elé terjeszthető az ENJAK, valamint az 1998-as jegyzőkönyv, továbbá az adott ügyben érintett állam által ratifikált minden más emberi jogi tárgyú egyezmény értelmezésével vagy alkalmazásával kapcsolatos összes vita. Az ENJA Bíróságához valamely emberi jogi jogsértéssel kapcsolatos panaszukkal egyének, illetve az ENJA Bizottságánál megfigyelői státussal rendelkező NGO-k közvetlenül csak akkor fordulhatnak, ha a panasz által érintett állam az 1998-as jegyzőkönyv 34. cikkének 6. bekezdése szerinti nyilatkozatával az ENJA Bíróságának joghatóságát ezekre az ügyekre is elismerte. Ilyen nyilatkozatot 2021 júliusáig mindössze hét állam tett, s ez az oka annak, hogy az ENJA Bírósága érdemben nem sok üggyel foglalkozott.

[127] Az afrikai földrész regionális emberi jogi bírósága szintén jogosult tanácsadó vélemény adására. Az 1998-as jegyzőkönyv 4. cikke értelmében az ENJA Bíróságtól az Afrikai Unió tagállamai, az unió szervei, valamint az unió által elismert szervezetek kérhetnek tanácsadó véleményt az ENJAK-kal összefüggő bármely jogi kérdésben vagy más, az érintett állam által ratifikált emberi jogi instrumentumra vonatkozóan, feltéve, hogy az ügy nem szerepel vagy szerepelt az ENJA Bizottságának napirendjén.

[128] 2000-es évek közepén – figyelemmel arra, hogy az Afrikai Uniónak egyre több intézménye jött létre – az unió tagállamai úgy döntöttek, hogy ENJA Bíróságát egyesítik a csak papíron létező Afrikai Unió Bíróságával,^[140] s 2008. július 1-jén Sharm el-Sheikhben aláírták egy új bíróságot, az Afrikai Bíróság és Emberi Jogi Bíróság (*African Court of Justice and Human Rights, Cour africaine de justice et des droits de l'homme*) statútumára vonatkozó jegyzőkönyvet, megalapítva ezzel egy integrált afrikai

bíróságot, amelyet az Afrikai Unió legfőbb bírói fórumának szántak; ez a fórum azonban még nem működik, miután az alapító okirat ratifikációja meglehetősen lassan halad.^[141]

8. Adminisztratív bíróságok

[129] A nemzetközi bíróságok közé sorolhatók az ún. adminisztratív bíróságok, amelyek a nemzetközi szervezetek és tisztviselőik közötti vitákban döntenek. Az adminisztratív bíróságok a nemzetközi szervezetek tisztviselőinek ügyeiben a szervezetek által meghozott egyedi adminisztratív döntésekkel kapcsolatos vitákkal foglalkoznak, s innen ered e fórumok elnevezése, noha az adminisztratív bíróságok tulajdonképpen munkaügyi bíróságként funkcionálnak.

[130] A nemzetközi szervezetek elterjedésével szükségessé vált ezen szervezetek és tisztviselőik közötti munkaügyi viták rendezésére valamiféle megoldást találni, mindenekelőtt azért, mert a nemzetközi szervezetek a székhely államában immunitást élveznek, így ügyeikben a székhely államának bíróságai nem járhatnak el.^[142] A nemzetközi szervezetek esetében nemcsak eljárási immunitásról van szó, hanem arról is, hogy a nemzetközi szervezeteknél létesített munkaviszonyok jelentős részére nem a székhely államának joga irányadó, hanem a nemzetközi szervezetek belső joga, vagyis, azok a szabályok, amelyeket maguk a nemzetközi szervezetek állapítanak meg.^[143]

[131] Az újabb jogfejlődés eredményeképpen a nemzetközi szervezetek immunitása nem tekinthető abszolútnak. Az EJEB éppen egy nemzetközi szervezet tisztviselőinek ügyében kimondta, hogy ha összeütközés van az EJEE 6. cikk 1. bekezdésében rögzített tisztességes eljáráshoz való jog és egy nemzetközi szervezet szerződésben lefektetett immunitása között, akkor az emberi jogok élveznek elsőbbséget; ami azt jelenti, hogy a nemzetközi szervezet immunitására hivatkozva a tisztességes eljáráshoz való jog nem sérülhet.^[144]

[132] A Nemzetek Szövetségében már 1921-ben felmerült, hogy a szervezet tisztviselői számára garanciális jelentőségű lenne, ha létrehoznának egy külön bírói fórumot a szervezet és tisztviselői közötti viták rendezésére. Mégis csak 1927-ben került felállításra a Nemzetek Szövetségének Adminisztratív Bírósága, amely a két világháború között nemcsak a Nemzetek Szövetsége, hanem az 1919-ben alapított Nemzetközi Munkaügyi Szervezet és tisztviselői közötti viták eldöntésére is hatáskörrel rendelkezett. Ez az adminisztratív bíróság – miután az a Nemzetek Szövetségének volt a szerve – 1946-ig létezett. Funkcióit két adminisztratív bíróság vette át, a két világháború között működött adminisztratív bíróság utódaként 1946-ban létrejött Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bírósága, valamint az ENSZ Adminisztratív Bírósága, amelyet 1950-ben alapítottak. Mindez azt eredményezte, hogy napjainkban az ENSZ, a szakosított intézmények, továbbá más nemzetközi szervezetek és tisztviselőik közötti viták részben a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bírósága, részben pedig ENSZ Adminisztratív Bírósága elé tartoznak, attól függően, hogy az egyes szervezetek melyik fórumot választották.

[133] A fentebb említett két adminisztratív bíróság mellett a nemzetközi szervezetek és tisztviselőik közötti vitákat rendező adminisztratív bíróságok egész sora létezik, így például a Világbank égisze alatt 1980-ban külön adminisztratív bíróságot hoztak létre, amely eljár a másik három pénzügyi szakosított intézmény, a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, a Nemzetközi Fejlesztési Társaság, valamint a Nemzetközi Pénzügyi Társaság ügyeiben is. Ezen túlmenően regionális adminisztratív bíróságok is működnek, így az Európa Tanács, az Amerikai Államok Szervezete, a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete és más nemzetközi szervezetek keretében; egyes nemzetközi szervezeteknél a tisztviselők ügyével a szervezet bírói fóruma foglalkozik.^[145]

8.1. Az ENSZ Adminisztratív Bírósága

[134] Az ENSZ Adminisztratív Bíróságát 1950-ben hozták létre, statútumát az ENSZ Közgyűlés A/Res/351(IV) sz. határozatával fogadta el.^[146] E fórum joghatósága kiterjed több szakosított intézmény, valamint a Nemzetközi Bíróság, a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék és a Nemzetközi

Tengerfenék Hatóság tisztviselőinek ügyeire is.

[135] Mind az ENSZ Adminisztratív Bíróságának, mind pedig a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bíróságának Statútuma eredetileg egyfokú eljárásról rendelkezett, kizárva a döntésekkel szembeni bármiféle jogorvoslati lehetőséget.^[147]

[136] Az ENSZ Adminisztratív Bírósága döntései végrehajtásával, valamint az Adminisztratív Bíróság státuszával kapcsolatos problémák már az 1950-es évek elején jelentkeztek azzal összefüggésben, hogy az ENSZ vonakodott kifizetni több volt ENSZ-tisztviselő számára az Adminisztratív Bíróság által megítélt kártérítési összegeket. A Közgyűlésben az ezzel kapcsolatos vitát úgy próbálták lezárni, hogy határozat született arról, hogy a Közgyűlés tanácsadó véleményért forduljon a Nemzetközi Bírósághoz. A Bíróság a Közgyűlés kérésének eleget tett, s véleményében hangsúlyozta, hogy az Adminisztratív Bíróság a Közgyűlés által létrehozott bírói fórum, amelynek döntését a Közgyűlés nem vizsgálhatja felül.^[148]

[137] A Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményében foglaltakra tekintettel az ENSZ Közgyűlése 1955-ben kelt 957(X) sz. határozatával módosította az ENSZ Adminisztratív Bíróságának Statútumát, beiktatva a XI. és XII. cikket, amelyek lehetővé tették, hogy meghatározott esetekben – az akkor felállított, az Adminisztratív Bíróság Ítéleteit Felülvizsgáló Bizottság közbeiktatásával – az Adminisztratív Bíróság ítéleteivel kapcsolatban a Nemzetközi Bíróságtól tanácsadó véleményt kérhessenek. Az ENSZ Adminisztratív Bírósága döntéseinek a Nemzetközi Bíróság által történő felülvizsgálata nem jelentette azt, hogy az ENSZ legfőbb bírói fóruma ezekben az esetekben fellebbezési fórumként járt volna el, s az Adminisztratív Bíróságnak az ügy érdemében meghozott döntését nem helyettesíthette a sajátjával, feladata arra korlátozódott, hogy véleményt nyilvánítsa azokról a tényekről, amelyek alapján az Adminisztratív Bíróság döntését kifogásolták.^[149]

[138] Az új rendszert igen sok bírálattal érte egyebek között azért, mert a felülvizsgálati eljárásban az eljárási garanciák sérültek, és – az Adminisztratív Bíróság Ítéleteit Felülvizsgáló Bizottság összetételére tekintettel – valójában egy politikai szervet iktattak be a jogi eljárás két szakasza közé.^[150] Az Adminisztratív Bíróság Ítéleteit Felülvizsgáló Bizottság működése is kifogásolható volt, miután fennállásának mintegy négy évtizede alatt mindössze három (!) esetben látta indokoltnak, hogy az Adminisztratív Bíróság ítéletével kapcsolatban a Nemzetközi Bírósághoz forduljon.

[139] Az ENSZ-ben az 1980-as évektől foglalkoztak az ENSZ Adminisztratív Bíróságának megreformálásával, valamint a két legjelentősebb adminisztratív bíróság, az ENSZ Adminisztratív Bíróságának és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bírósága tevékenységének harmonizálásával, illetve e két fórum helyett egy egységes adminisztratív bíróság létrehozásával. Miután a tárgyalások során nem történt előrehaladás, 1990 közepén csak az ENSZ Adminisztratív Bíróságának megreformálására került sor.^[151]

[140] A reformok eredményeképpen új kétfokú rendszer jött létre, a ENSZ Belső Igazságszolgáltatási Rendszere (*UN Internal Justice System*), amelynek keretében első fokon az ENSZ Vitarendezési Törvényszék (*UN Dispute Tribunal*) jár el, másodfokon pedig az ENSZ Fellebbezési Törvényszék (*UN Appeals Tribunal*). Az ENSZ Vitarendezési Törvényszék és az ENSZ Fellebbezési Törvényszék statútumait az ENSZ Közgyűlése 2008. december 24-én kelt 63/253. sz. határozatával fogadta el, a két okmányt azóta többször módosították.^[152]

[141] Az új fórumok 2009. július 1-jével kezdték meg működésüket; az Adminisztratív Bíróság Ítéleteit Felülvizsgáló Bizottságot 2009. december 31-i hatállyal megszüntették és az új kétfokú rendszerben a Nemzetközi Bíróságnak már nincs szerepe. A reformok eredményeképpen a korábbi ENSZ Adminisztratív Bíróságának hatáskörébe tartozó nemzetközi szervezetek tisztviselőinek ügyeiben biztosított a kétfokú eljárás és mindazok az eljárási garanciák, amelyeknek demokratikus jogállamokban érvényesülniük kell.

8.2. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bírósága

[142] A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet az egyik legrégebbi múltra visszatekintő ENSZ szakosított intézmény, s a szervezet Adminisztratív Bírósága (*Administrative Tribunal of the International Labour Organization, Tribunal administratif de l'Organisation internationale du travail*) 1946-ban jött létre a Nemzetek Szövetsége Adminisztratív Bíróságának utódaként.^[153] A Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bírósága *ratione personae* igen kiterjedt hatáskörrel rendelkezik. Ez annak tudható be, hogy statútumának 1949-ben történt módosítása következtében lehetővé vált, hogy a Munkaügyi Szervezeten kívül más nemzetközi intézmények is elfogadják a Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bíróságának joghatóságát. Ezzel a lehetőséggel a nemzetközi szervezetek egész sora élt, így napjainkban közel hatvan szervezet és alkalmazottaik közötti viták tartoznak a Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bírósága elé, ami összességében mintegy 35-36 ezer tisztviselő ügyeit jelenti.^[154] Az említett szervezetek között megtalálható több szakosított intézmény, továbbá jó néhány, az ENSZ szervezetéhez nem tartozó nemzetközi szervezet, így a CERN, az Európai Szabadkereskedelmi Társulás, az Interpol, sőt több nem kormányközi nemzetközi szervezet is.

[143] A 2000-es évekre a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bíróságának megreformálása is egyre inkább szükségessé vált, annál is inkább, mert e bíróság eljárását számos kritika érte.^[155] Az Adminisztratív Bíróság megreformálására kidolgozott tervezetek alapján a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Közgyűlése 2016 nyarán módosította az Adminisztratív Bíróság statútumát.^[156] A változások kizárólag a döntések felülvizsgálatát érintették, így törölték a testület statútumából a Nemzetközi Bíróságtól való tanácsadó véleménykérés lehetőségére vonatkozó XII. cikket és a statútum függelékének XII. cikkét. Ezen túlmenően statútum VI. cikk 1. bekezdésébe beiktattak egy új rendelkezést, amely meglehetősen korlátozott mértékben, de lehetővé teszi az ítéletek felülvizsgálatát, rögzítve, hogy „a Bíróság mindazonáltal foglalkozik az ítéletek értelmezésére, végrehajtására és felülvizsgálatára vonatkozó kérelmekkel”. E mondat jelentősége abban áll, hogy ezzel mind a nemzetközi szervezetek, mind pedig tisztviselők, illetve azok jogutódai számára biztosítják, hogy az ítéletek értelmezésére, végrehajtására vagy felülvizsgálatára vonatkozó kérelmeket terjesszenek elő; ugyanakkor azonban az is egyértelmű, hogy az ítéletek értelmezését, felülvizsgálatát stb. maga az Adminisztratív Bíróság végzi, tehát nem valódi kétfokú rendszerről van szó.

9. A nemzetközi bíróságok megsokszorozódásának néhány következménye

[144] A XX. század második felében és a XXI. század első évtizedeiben új nemzetközi bíróságok létrejötté a korszak nemzetközi jogának nagy újdonsága; e bíróságok joggyakorlatukkal jelentős mértékben gazdagítják és továbbfejlesztik a nemzetközi jogot. A bíróságok működése mindenképpen hozzájárul az államok közötti viták békés rendezéséhez, az emberi jogok nemzetközi védelmének megvalósításához, a regionális gazdasági együttműködés erősítéséhez; biztosítják, hogy a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonása megtörténjen; összességében előmozdítják a *rule of law* érvényesülését a nemzetközi jogban.^[157] Mindezekon túlmenően a nemzetközi bíróságok elterjedésének más következményei is vannak, s a szakirodalomban ezekkel is sokat foglalkoztak.^[158] A különféle nemzetközi bíróságok létrejötté, jellemzőik és működésük alapján – a fentebb elmondottakon túlmenően – magunk részéről az alábbiakat szeretnénk kiemelni.

9.1. A jogi transzplantáció terjedése

[145] A jogi transzplantáció az összehasonlító jogtudományban sokat tárgyalt kérdés és a szerzők többsége leginkább különböző jogrendszerek, illetve belső jogok közötti, vagy pedig a belső jogok és a nemzetközi jog közötti jogi transzplantáció kérdéseivel foglalkoznak. A nemzetközi joggal kapcsolatos vizsgálódások körében is csak elvétve akad egy-egy munka, amely a nemzetközi bírói fórumokat érintené, s a transzplantációval összefüggésben leginkább a Nemzetközi Bíróság Statútuma 38. cikk 1. bekezdés c) pontjában szereplő civilizált nemzetek által elismert általános

jogelvek fogalmát, illetve a bírói fórumok döntéseiben a belső jogokból átvett definíciókat, illetve érveket elemzik.^[159]

[146] A jogi transzplantáció azonban a nemzetközi bíróságokkal összefüggésben más vonatkozásban is tetten érhető, s különösen az új típusú nemzetközi bíróságok szolgálnak erre példaként. E fórumok létrejötte és működése kapcsán világosan kimutatható a jogi transzplantáció, amennyiben a bíróságok különböző csoportjainál jól megfigyelhető bizonyos minták követése és átvétele. Így a gazdasági integrációs szervezetek legtöbbször az Európai Unió államai közötti gazdasági integráció a modell, s ez vonatkozik az integrációs szervezetek bírói fórumaira is, ezek többségénél felépítésüket, működésüket, eljárási szabályait, döntéseik csoportjait stb. tekintve követik az EUB-nél található megoldásokat.

[147] A regionális emberi jogi bíróságoknál szintén az európai minta volt a meghatározó, ami érthető, hiszen az EJEB nyugodtan nevezhető a polgári és politikai jogok nemzetközi védelmi rendszerei közül a legsikeresebbnek és a leghatékonyabbnak. A bírói fórumok vonatkozásában a jogi transzplantáció nyomon követhető e szócikkben nem tárgyalt *ad hoc* büntetőbíróságoknál is, amennyiben a Volt Jugoszláv Területeken Elkövetett Bűncselekmények Nemzetközi Törvényszéke és a Ruandai Nemzetközi Törvényszék felépítésénél, eljárásánál igencsak sok volt az egyezés (->nemzetközi büntetőbíráskodás).

9.2. A bírói fórumok közötti versengés kérdése

[148] Az 1990-es években a nemzetközi jogi szakirodalomban mind gyakrabban jelentek meg olyan írások, amelyek a nemzetközi bírói fórumok elszaporodásának káros következményei miatt aggódtak, s az egyik ilyen következményként említették a bírói fórumok közötti versengést és a *forum shopping* lehetőségét.

[149] Kétségtelen, azonos hatáskörrel rendelkező különféle nemzetközi bíróságok egyidejű működése következtében előállhat a *forum shopping* esete, vagyis az államok, egyéb entitások, illetve természetes személyek számára (ha egyáltalán a számításba jöhető bíróságok előtt *locus standi*-val rendelkeznek) mód nyílt arra, hogy adott esetben választhassanak a bírói fórumok között, s vitájukkal ahhoz a bírósághoz fordulhassanak, amelytől számukra kedvezőbb döntést remélhetnek.

[150] Anélkül, hogy a *forum shopping* kérdéssel részletesen foglalkoznánk, azt mindenképpen le kell szögezni, hogy több nemzetközi bírói fórum közötti választás lehetősége a nemzetközi jogban egyáltalán nem tekinthető új jelenségnek, s így volt ez az ÁNB létrejötte óta. Hiszen már a két világháború között is az államok maguk dönthették el, hogy vitájukkal az ÁVB tagjaiból álló választottbírósághoz vagy pedig az ÁNB-hoz forduljanak.^[160]

[151] Ami a különféle nemzetközi bírói fórumok közötti versengést illeti, ez természetesen nem zárható ki. Ezt azonban eleve korlátozza az, ha bizonyos viták tekintetében meghatározott bírói fórumok kizárólagos joghatósággal rendelkeznek. A bírói fórumok közötti versengés példaként a Nemzetközi Bíróságot és a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszéket szokták felhozni, ami a két fórum joghatóságára vonatkozó rendelkezések alapján nem zárható ki.^[161] E két bíróság számára azonban az igazi riválist a választottbíróságok jelentik, s főleg az ÁVB tagjaiból alakult választottbíróságok, amelyek a Tengerjogi Egyezmény VII. Függeléké értelmében a viták rendezésének egyfajta „hiánypótló eszköze”.^[162]

9.3. A nemzetközi jog fragmentációjával kapcsolatos aggodalmak

[152] A nemzetközi bíróságok elterjedése kapcsán a leggyakrabban elhangzott aggodalmak a nemzetközi jog fragmentációjának és a nemzetközi jogi normáknak a különböző nemzetközi bíróságok által egymástól eltérő értelmezésének veszélyét említették.

[153] Meg kell jegyezni, hogy ezek a nézetek igazából nem tekinthetők újdonságnak, s már az 1950-es évek elején C. Winfried Jenks azt írta, hogy a világ különböző történelmi, funkcionális és regionális csoportjainak körében különböző jogalkotó nemzetközi szerződések jönnek létre, ezek egymástól elkülönülten léteznek, s egymáshoz való viszonyuk bizonyos szempontból analóg az államok belső jogának egymástól elkülönülő rendszerével.^[163]

[154] A nemzetközi jog fragmentációjával kapcsolatos hangok különösen megerősödtek az 1990-es évek végén a nemzetközi bíróságok számának növekedésére hivatkozva.^[164]

[155] Nyilvánvalóan több nemzetközi bírói fórum egyidejű létezése és működése esetén nem zárható ki, hogy bizonyos nemzetközi jogi szabályokat különféleképpen értelmezzenek. A nemzetközi bíróságok egymástól eltérő értelmezésére példaként szokták felhozni a Volt Jugoszláv Területeken Elkövetett Bűncselekmények Nemzetközi Törvényszékének a Tadić-ügyben elfoglalt álláspontját, amelyben a Nemzetközi Bíróságnak a Nicaragua elleni katonai és katonai jellegű akciók ügyében majd pedig a genocídium bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazásának ügyében meghozott ítéleteiben foglaltaktól eltérően értelmezte azt a kérdést, hogy bizonyos fegyveres csoportoknak az államtól való függése, és az államnak e csoportok feletti ellenőrzése következtében a közöttük lévő kapcsolat mikor tekinthető olyan szorosnak, hogy annak alapján a csoport tevékenysége az adott államnak legyen betudható.^[165]

[156] A nemzetközi jogi normák különbözőképpen való értelmezése – amint erre Luis Barrionuevo Arévalo rámutat – mindenekelőtt arra vezethető vissza, hogy a különféle nemzetközi bíróságok között nincs hierarchikus rend, s bizonyos viták vonatkozásában a nemzetközi bírói fórumok nem rendelkeznek kizárólagos joghatósággal, illetve ahol a kizárólagos joghatóság megjelenik, például az emberi jogi bíróságok esetében, ott egymással horizontális viszonyban lévő fórumokról van szó, amelyek könnyen lehet, hogy bizonyos normák tekintetében egymástól eltérő értelmezési eredményre jutnak.^[166] Ez az érvelés azonban csak részben igaz. A regionális emberi jogi bíróságok ugyanis nagyon is figyelnek egymásra, és a két igazán jelentős joggyakorlattal rendelkező emberi jogi bíróság, az EJEB és az EJKB Bírósága gyakran utalnak egymás döntéseire,^[167] sőt, e két emberi jogi bíróság joggyakorlatában kimutatható bizonyos konvergencia.^[168]

[157] Mára elmondható, hogy a nemzetközi jog fragmentációjával kapcsolatos aggodalmak túlzottnak bizonyultak,^[169] s igazából a különböző nemzetközi bírói fórumok döntései között nincsenek nagyobb eltérések, mint amekkorák egy szövetségi állam bíróságai között is gyakran előfordulnak.^[170]

9.4. A kötelező joghatóság térnyerése

[158] Az új nemzetközi bíróságok megjelenése azzal is hozzájárult a *rule of law*-nak a nemzetközi jogban való erősödéséhez, hogy mind több nemzetközi bíróság rendelkezik kötelező joghatósággal.

[159] Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt a regionális gazdasági és politikai integrációs szervezetek bíróságait kell megemlíteni, amelyeknek legtöbbször a szervezeteket alapító államok kötelező és kizárólagos joghatósággal ruházták fel az adott integrációs rendszerrel kapcsolatos elsődleges és másodlagos jogforrások értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos kérdésekben, valamint az integrációs szervezet szerveinek aktusaival összefüggésben.

[160] A regionális emberi jogi bíróságok esetében is megfigyelhető a kötelező joghatóság terjedése, ez azonban ma még nem tekinthető általánosnak, miután napjainkban csak az EJEB rendelkezik kötelező joghatósággal, s ennek megvalósulásához is majd négy évtized kellett.

[161] A klasszikus államközi viták vonatkozásában a kötelező bírászkodás terén is történt előrehaladás, noha kétségtelen a nemzetközi közösség legfőbb bírói fóruma, a Nemzetközi Bíróság ugyanazzal az egyoldalú nyilatkozatokon alapuló kötelező joghatósággal bír, mint amelyet a fakultatív klauzula rendszerének kidolgozásakor egy évszázaddal ezelőtt az ÁNB alapító atyái

elfogadtak. Ugyanakkor azonban a fakultatív klauzula lényegét jelentő *contracting in* megoldás meglehetősen elterjedté vált, s több nemzetközi bírói fórum kötelező joghatósága ezen az elven alapul, így ez a megoldás található a Tengerjogi Törvényszéknél és a csipkerózsika álmát alvó EBESZ Békéltetési és Választott Bíróságnál, s egyes emberi jogi bíróságok kötelező joghatóságánál.

9.5. Nemzetközi bíróságok és a nemzeti bíróságok közötti közvetlen kapcsolatok intézményes formáinak megjelenése

[162] Az új nemzetközi bíróságok működéséhez kapcsolódik az a jelenség, hogy elfogadottá vált a bírói fórumok és a nemzeti bíróságok közötti közvetlen kapcsolatok megléte és kialakultak azok intézményes formái.

[163] A regionális integrációs szervezetek bíróságai és a regionális emberi jogi bíróságok – holmi alkotmánybíróságokhoz hasonló funkciókat ellátva – mindenekelőtt „szerződéseknak megfelelői kontrollt” gyakorolnak az adott rendszerhez tartozó államok jogalkotása és joggyakorlata felett. Ezen túlmenően a bíróságok a tagállami bíróságokkal közvetlen kapcsolatban is állnak és együttműködnek velük, ami a klasszikus államközi vitákat eldöntő bíróságok esetében – a dolog természeténél fogva – kizárt.

[164] Az előzetes döntéshozatali eljárás keretében a tagállami bíróságok minden olyan ügyben, amelyben az integrációval kapcsolatos normák értelmezése szükséges, jogosultak, illetve bizonyos esetekben kötelesek az integrációs szervezet bíróságához fordulni az integrációval kapcsolatos normák pontos meghatározása végett,^[171] s az integrációs szervek bíróságai pedig válaszaikkal mindenképpen befolyásolják a tagállamok belső bíróságainak konkrét ügyekben való döntését.^[172] Az egy külön kérdés, hogy a nemzeti bíróságok és az EUB közötti kapcsolat monológus vagy dialógusnak tekinthető. Maga az EUB ezt az együttműködés eszközének nevezi, s a dialógus terminust használja, utalva a két oldal közös felelősségére és egyenlőségére.^[173]

[165] A nemzeti bíróságokkal való közvetlen kapcsolat az emberi jogi bíróságoknál is lehetséges. Ez azonban csak az EJEB-nél létezik, mégpedig 2018. augusztus 1-je óta, amennyiben az ekkor hatályba lépett EJE 16. Jegyzőkönyve lehetővé teszi, hogy az EJE-ben részes államok legfelsőbb bírói fórumai valamely előttük szereplő ügy kapcsán „az EJE által biztosított jogok és szabadságok értelmezésével és alkalmazásával összefüggő elvi kérdésekben” az EJEB-től tanácsadó véleményt kérhessenek; a vélemények a véleményt kérő bíróságot nem kötik.

10. JEGYZETEK

[1] Karen J. Alter mintegy 25-re teszi a ma működő bíróságok számát, ez a szám azonban attól is függ, hogy bizonyos vitarendezési mechanizmusokat, például a Kereskedelmi Világszervezet vitarendezési mechanizmusát a bíróságok közé soroljuk-e vagy sem. Lásd Karen J. ALTER: „The Multiplication of International Courts and Tribunals after the end of the Cold War” in Cesare Pr. ROMANO – Karen J. ALTER – Yuval SHANY (szerk.): *The Oxford Handbook of International Adjudication*, OUP, 2014, 65.

[2] Lásd ezzel kapcsolatban Christian TOMUSCHAT: „International Courts and Tribunals” in *Max Planck Encyclopedia of International Law*, 2019, 4–5. pont; Karen J. ALTER: „The New International Courts: A

Bird's Eye View" *Buffet Center for International and Comparative Studies. Working paper 09-001.*

December 2009. 1., valamint Tobias LOCK: *The European Court of Justice and International Courts*, Oxford University Press, 2015, 5–7.

[3] Sir Hersch LAUTERPACHT: *The Development of International Law by the International Court*, Stevens and Sonns Limited, 1958., Reprinted Cambridge, Grotius Publication Limited, 1982, 6–7.

[4] A hibrid bíróságokkal kapcsolatban lásd Sarah M. H. NOUWEN: „Hybrid Courts – The Hybrid Category of a New Type of International Crimes Courts” *Utrecht Law Review*, vol. 2, 2006, 192–214.

[5] Meg kell jegyezni, hogy van olyan bíróság, így az EFTA Bíróság, amelynél tanácsadó véleménynek neveznek olyan eljárást, amely az előzetes döntéshozatali eljárásnak felel meg.

[6] Lásd ezzel kapcsolatban M. de TAUBE: „Les origines de l'arbitrage international international antiquité et moyen age” in *Hague Academy of International Law Recueil des Cours*, 1932, (Recueil Sirey 1933), Tome 42, IV. 42., 3–115.; Cornelis G. ROELOFSEN: „International Arbitration and Courts” in Bardo FASSBENDER – Anne PETERS (szerk.): *The Oxford Handbook of the History of International Law*, OUP, 2014, 145–169. és A. M. STUYT: *Survey of International Arbitrations 1794–1990*, Martinus Nijhoff, 1990, XIX. +653.

[7] Ezzel kapcsolatban lásd LAMM Vanda: *Az államok közötti viták bírói rendezésének története*, Budapest, Akadémiai, 1990, 34–41.

[8] A két állam közötti viták választottbírói rendezéséről szóló Jay szerződést 1794-ben írták alá, a választott bírósági döntések 1798–1804 között születtek. A Jay szerződéssel kapcsolatban lásd Richard B. LILLICH: „The Jay Treaty Commissions” *St. John's Law Review*, Vol. 37, No. 2 (1963), 260–283.

[9] A vita választottbírói rendezéséről az 1871. május 8-án aláírt washingtoni egyezményben született megállapodás. A választottbírói döntés 1872-ben kelt és abban Nagy-Britanniát hatalmas összegű kártérítés, 15.500.000 arany dollár megfizetésére kötelezték. Az Alabama üggyel kapcsolatban lásd Tom BINGHAM: „The Alabama Claims Arbitration” *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 54, Issue 1, 2008, 1–25.

[10] A hágai békekonferenciák dokumentumait lásd Shabtai ROSENNE (Compiled and ed.): *The Hague Peace Conferences of 1899 and 1907 and International Arbitration*, Reports and Documents, The Hague, T. M. C. Asser Press, 2001.

[11] Lásd az 1899. évi hágai békekonferencia I. Egyezményét és az 1907. évi békekonferencia I. Egyezményét. A két békekonferencián elfogadott több egyezményt és nyilatkozatot Magyarországon az 1913. évi XLIII. törvénnyel cikkelyezték be.

[12] James CRAWFORD: *Brownlie's Principles of Public International Law*, OUP, ⁸2012, 733.

[13] Ezek a szabályok a Nemzetközi Jogi Intézet 1875-ben Hágában megtartott ülésén elfogadott „A nemzetközi választottbíróisági eljárások szabályainak tervezete” elnevezésű dokumentumon alapultak.

[14] A tervezett zsákmánybíróssággal kapcsolatban lásd M. O. HUDSON: *The Permanent Court of International Justice 1920–1942*, New York, Arno Press, 1972, 71–79.

[15] Lásd az első békekonferencia I. Egyezményének 23. cikkét és a második békekonferencia I. Egyezményének 44. cikkét.

[16] Az ÁVB legfőbb irányító testülete az Adminisztratív Tanács, amely az I. Hágai Egyezményben részes államok Hollandiába akkreditált diplomáciai képviselőjéből áll, a Tanács elnöke a mindenkor holland külügyminiszter. Az ÁVB-nek jelenleg 122 állam a tagja, A titkársági feladatokat a Nemzetközi Hivatal látja el, élén a főtítkárral. Az ÁVB székhelye Hágában van, az ÁVB számára épült Békepalotában. 1921-től fennállásáig ez az épület adott otthont az Állandó Nemzetközi Bíróságnak, majd pedig 1946 óta a Nemzetközi Bíróságnak.

[17] Ezzel kapcsolatban lásd LAMM (7. j.) 132–160.

[18] Erre utal az is, hogy a 2010-es években az ÁVB irodát nyitott Mauritiuson, Szingapúrban, Buenos Airesben és Hanoiban.

[19] A Közép-amerikai Bírósággal kapcsolatban lásd Manley O. HUDSON: „The Central American Court of Justice” *American Journal of International Law*, Vol. 26, Issue 4, 759–786., valamint Jorge I. ESQUIROL: „Latin America” in FASSBENDER–PETERS (6. j.) 573–576.

[20] Az alapító szerződés értelmében a bíróság székhelye Cartago városában (Costa Rica) volt, 1911-től azonban San Joséban működött. A bíróság számára szánt épület Cartagóban még csak épülőfélben volt, amikor azt 1910-ben földrengés romba döntötte. Emiatt a bíróság San Joséba költözött, majd pedig 1911-ben módosították az alapító szerződést, s a bíróság székhelyét San Joséba tették át.

[21] Alapító szerződés 1. cikk.

[22] A Közép-amerikai Bíróság fennállásának ideje alatt összesen tíz ügyet tárgyalt, ezek közül öt esetben egyének kezdeményezték az eljárást.

[23] Vö. HUDSON (19. j.) 69–70.

[24] Az államok az ÁNB Statútumának elfogadásáról szóló Jegyzőkönyv ratifikálásával válhattak a statútum részesévé; maga a statútum 1921. szeptemberében lépett hatályba. Magyarországon kihirdette az 1926. évi I. törvény.

[25] Az ÁNB-vel kapcsolatban lásd HUDSON (14. j.).

[26] Az ÁNB-nek eredetileg 11 bíró és 4 helyettes bíró volt a tagja; majd pedig 1929-ben a bírók létszámát 15 főre emelték és megszüntették a helyettes bírói státust.

[27] Anglo-Iranian Oil Co, United Kingdom v Iran, Preliminary Objection, Judgment of 22 July 1952. Individual Opinion of President McNair. *ICJ Report*, 1952, 116.

[28] Lásd ezzel kapcsolatban a Kelet-Karélia státusa ügyet. *Status of Eastern Carelia*, Advisory Opinion, 1923 *P.C.I.J.* (ser. B) No. 5 (July 23).

[29] Lásd ezzel kapcsolatban a Panevezys-Saldutiskis vasút ügyét. *Panevezys-Saldutiskis Railway* (Estonia v. huania), 1938 *P.C.I.J.* (ser. A/B) No. 76 (Feb. 28).

[30] Ilyenként említhető az 1960-ban alapított Európai Nukleáris Energia Bíróság, valamint az 1993-ban létrehozott EBESZ Békéltetési és Választott Bíróság (->[Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet](#)).

[31] Erre példa az Oroszország és Belarusz között 1999. december 8-án aláírt, a két állam uniójáról szóló szerződés, amely előírta az unió bíróságának létrehozását. Ennek a fórumnak a megalakítására azonban 2021. év végéig nem került sor, ugyanakkor azonban ez képezte az alapját az Eurázsiai Gazdasági Unió Bíróságnak. Ezzel kapcsolatban Lásd Rilka DRAGNEVA: „The Case of the Economic Court of the CIS” in Robert HOWSE – Hélène RUIZ-FABRI – Geir ULFSTEIN – MICHELLE Q. ZANG (szerk.): *The Legitimacy of International Trade Courts and Tribunals*, Cambridge University Press, 2018, 286–313.

[32] Az erre vonatkozó javaslatot az 1944. október 9-én nyilvánosságra hozott Dumbarton Oaks-i négyhatalmi megbeszélésekről kiadott dokumentum tartalmazta; a bíróság statútumát 44 állam képviselőiből álló jogász bizottság dolgozta ki az amerikai Hackworth elnökletével.

[33] Az ENSZ Alapokmányát és a Nemzetközi Bíróság Statútumát Magyarországon az 1956. évi I. törvény hirdette ki. Az ÁNB-nek a második világháború végén még hivatalban lévő tagjai 1946. január 31-ig lemondtak tisztségükről, s a Nemzetközi Bíróság tagjainak megválasztására a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács első ülésén 1946. február 5-én került sor.

[34] A Nemzetközi Bírósággal könyvtárnyi mű foglalkozik ezek közül lásd Shabtai ROSENNE (With the

Assistance of Yael RONEN): *The Law and Practice of the International Court of Justice. 1920-2005*, Leiden–Boston, Martinus –Nijhoff, 2006, vol I–IV., valamint Robert KOLB: *The International Court of Justice*, Oxford and Portland (Oregon), Hart Publishing, 2013.

[35] Ilyenként említhető a statútum 36. cikk 5. bekezdése és a 37. cikk, amelyek arról szólnak, hogy az ÁNB joghatóságára vonatkozó egyoldalú nyilatkozatokat, valamint az ÁNB joghatóságát kikötő szerződéseket, amennyiben azok még hatályban vannak, a Nemzetközi Bíróság joghatóságának elfogadása gyanánt kell tekinteni. Szintén egyfajta folyamatosságot jelez az, hogy a Nemzetközi Bíróság első elnökének az ÁNB utolsó elnökét, az El Salvador-i José Gustavo Guerrero bírót választották.

[36] A Nemzetközi Bíróság tagjait szintén nem a kormányok jelölik, hanem az ÁVB ún. nemzeti csoportjai. A bíróság 15 tagját a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács választja meg kilenc évre szólóan, a bírók újraválaszthatók. Az a bíró tekinthető megválasztottnak, aki mind a Közgyűlésen, mind pedig a Biztonsági Tanácsban való szavazás során megszerzi a szavazatok abszolút többségét. A bíróság összetételénél érvényesül a méltányos földrajzi megosztás elve, s a statútum 9. cikke e tekintetben szinte szó szerint megismétli az ÁNB statútumában foglaltakat.

[37] Ezzel kapcsolatban lásd LAMM Vanda: *A Nemzetközi Bíróság kötelező joghatósági rendszere*, Budapest, KJK Kerszöv, 2005, 193–236.

[38] Vö. *Certain Norwegian Loans, France v. Norway*, Preliminary Objections. Judgment of 6 July 1957. *ICJ Reports*, 1957, 23.

[39] Főleg azért, mert az eljárási szabályok 79.bis. cikk 3. bekezdése értelmében a pergátló kifogásoknak a bíróság jegyzőjéhez való érkezésekor a bíróság felfüggeszti az érdemi kérdések tárgyalását, s először a pergátló kifogásokról kell határoznia, mégpedig ítéletben.

[40] A magyar alávetési nyilatkozat 1992-ben kelt. Lásd 56/1992. (X. 2.) OGY határozat a hágai Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságának elismeréséről.

[41] A kötelező joghatóságnak ez a rendszere 2022 tavaszán 73 állam között volt hatályos.

[42] Ezzel kapcsolatban lásd LAMM Vanda: „Ami az ENSZ főtitkárának nem adatott meg: Miért nem fordulhat az ENSZ főtitkára tanácsadó véleményért a Nemzetközi Bírósághoz?” in KIS Kelemen Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2019, 9–20.

[43] A teljes ülésben való eljáráshoz kilenc bíró jelenléte szükséges. Már az ÁNB idején is lehetséges volt, hogy a bíróság valamely ügyet ne teljes ülésben, hanem – a felek kérésére – három-, öt- vagy hétfőtagú tanácsban tárgyaljon. A Nemzetközi Bíróság Statútumának 26–29. cikkei értelmében háromfajta tanács lehetséges, mégpedig: az évenként felállításra kerülő öttagú ún. sommás tanács; meghatározott ügycsoportokat tárgyaló, minimum három bíróból álló speciális tanács (ilyen volt az 1993-ban létrehozott környezetvédelmi tanács, amelyhez egyetlen üggyel sem fordultak, s azt 2006-ban megszüntette a bíróság), s végül az ügyek gyors elintézése végett megalakítható *ad hoc* tanács. Az *ad hoc* tanács tagjainak számát a bíróság a felekkel való konzultáció alapján állapítja meg

[44] Lásd ezzel kapcsolatban a Maine-öbölben húzódó tengeri határ meghatározásának ügyét, az Elettronica Sicula S.p.A. (ELSI) ügyét, a Burkina Faso és Mali közötti határvita ügyét, az El Salvador és Honduras közötti szárazföldi és tengeri határvita ügyét.

[45] A Nemzetközi Bíróság által közétett adatok szerint 1947. május 22. és 2022. április 29. között 183 ügy szerepelt a bíróság napirendjén.

[46] *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 8 July 1996, *ICJ Reports*, 1996. 15. Lényegében ez tükröződik a statútum 38. cikke 1. bekezdés d) pontjában, ahol a bírói döntéseket a jogszabályok megállapításának segédeszközeként említi.

[47] Lásd ezzel kapcsolatban Christian J. TAMS – James SLOAN: *The Development of International Law by* 31. oldal

the International Court of Justice, OUP, 2013, valamint KOVÁCS Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában*, Budapest, PPKE JÁK, 2010.

[48] ENSZ Tengerjogi Egyezmény; a szerződés hatályba lépett 1994. november 16-án.

[49] Vö. Natalie KLEIN: *Dispute Settlement in the UN Convention on the Law of the Sea*, Cambridge University Press, 2005. 54.

[50] A testületnek 21 tagja van, akiket az ENSZ Tengerjogi Egyezményében részes államok választanak meg kilenc évre szólóan; a törvényszék összetételénél érvényesül a méltányos földrajzi megosztás elve, amennyiben öt-öt bírót képviseli Afrikát és Ázsiát, négy-négy bírót Latin-Amerikát és a karibi térséget, valamint Nyugat-Európát, Kelet-Európát pedig három bírót. A törvényszék statútumát az ENSZ Tengerjogi Egyezmény VI. Függeléke tartalmazza.

[51] Vö. a Tengerjogi Egyezmény 288. cikkével.

[52] Vö. a Tengerjogi Egyezmény 280–284. cikkével.

[53] A Tengerjogi Egyezménynek az 1990-es évek óta az Európai Közösség, illetve az Európai Unió is részese, s szerepelt is félként a törvényszék előtt. 2000-ben ugyanis levélváltás útján Chile és az Európa Közösség megállapodott abban, hogy a dél-kelet-csendes-óceáni térségben lévő kardhal állománnyal kapcsolatos vitájukat a Tengerjogi Törvényszék tagjaiból álló *ad hoc* tanács elé terjesztik. Lásd ezzel kapcsolatban *Case concerning the Conservation and Sustainable Exploitation of Swordfish Stocks in the South-Eastern Pacific Ocean (Chile/European Union)*. Döntés azonban nem született, miután az ügyet a törvényszék – a felek kérésére – 2009. december 17-i végzésével levette napirendről.

[54] A törvényszék által közzétett adatok szerint 2021. október végéig e körbe tartozó 16 multilaterális és 9 kétoldalú szerződés jött létre. Ezek legtöbbször a világ különböző tengeri térségeiben való halászattal, illetve a tenger élővilágának megőrzésével foglalkoznak, de vannak köztük hajóroncsokról, a tengerek mélyén lévő kulturális javak védelméről, illetve a tengerek szennyeződésének megakadályozásáról szóló szerződések is.

[55] Magyarország ezt az utóbbi megoldást választotta, s az ENSZ főtitkárához intézett nyilatkozata a következőket tartalmazza: „Az Egyezmény 287. cikkével összhangban a Magyar Köztársaság a jelen Egyezmény értelmezésével vagy alkalmazásával kapcsolatban felmerülő viták alábbi rendezési módjai közül választ a következő sorrendben:

- 1. Nemzetközi Tengerjogi Bíróság,
- 2. Az ENSZ Nemzetközi Bírósága,
- 3. A VIII. számú Függelékkel összhangban megalakított Eseti Választott Bíróság ezen Függelék 1. pontjában meghatározott valamennyi vitafajta tekintetében.”

[56] KLEIN (49. j.) 54.

[57] Ezt erősítette meg a Tengerjogi Törvényszék az *M/V „Louisa”* ügyben Vö. *M/V „Louisa” (Saint Vincent and the Grenadines v. King dóm of Spain)*, Judgement, *ITLOS Reports*, 2013, 30–31.

[58] Vö. a Tengerjogi Egyezmény 290. és 292. cikkével. Ezen eljárásokkal kapcsolatban lásd KLEIN (49. j.) 59–120.

[59] A Tengerjogi Egyezmény 309. cikke értelmében a szerződéshez nem fűzhető fenntartás.

[60] Eljárási Szabályzat 138. cikk 1. bekezdés.

[61] Alan Boyle a Tengerjogi Egyezmény 1994. november 17-én történt hatálybalépését az ENSZ Alapokmányának és a Nemzetközi Bíróság Statútumának elfogadása óta a viták békés rendezése terén elért legnagyobb eredménynek nevezte. Lásd Alan E. BOYLE: „Dispute Settlement and the Law of the Sea Convention: Problems of Fragmentation and Jurisdiction” *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 46, No. 1 (Jan., 1997).

- [62] Sandrine W. DE HERDT – Tafsir Malick NDIAYE: „The International Tribunal for the Law of the Sea and the Protection and Preservation of the Marine Environment: Taking Stock and Prospects” *Canadian Yearbook of International Law / Annuaire canadien de droit international* Vol. 57 (November 2020), published online by Cambridge University Press, 21 December 2020, 353–385.
- [63] Vö. Elisa TINO: „Settlement of Disputes by International Courts and Tribunals of Regional International Organizations” in Roberto VIRSO – Ivan INGRAVALLO (szerk.): *Evolutions in the Law of International Organizations*, Leiden–Boston, Brill–Nijhoff, 2015, 469–470.
- [64] Vö. Carl BAUDENBACHER – Michael James CLIFTON: „Courts of Regional Economic and Political Integration Agreements” in ROMANO–ALTER–SHANY (1. j.) 251.
- [65] A szakirodalom szerint kb. egy tucatot tesz ki azoknak a fórumoknak a száma, amelyek az Európai Unió Bíróságát tekintik mintának. Vö. Karen ALTER – Laurence R. HELFER – Osvaldo SALDÍAS: „Transplanting the European Court of Justice: The Experience of the Andean Tribunal of Justice” *American Journal of Comparative Law* vol. 60, 2012, 632.
- [66] Magyarországon kihirdette a 2007. évi CLXVIII. törvény. [Az Európai Unióról szóló Szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata](#).
- [67] Az EUB-gal is könyvtárnyi munka foglalkozik, ezek közül lásd Anthony ARNULL: *The European Union and its Court of Justice*, Oxford, OUP, ²2006, valamint Jean-Claude BONICHOT: *La Cour de justice de l'Union européenne*, Paris, Dalloz, 2021.
- [68] [Az EUB Alapokmányának hatályos szövege](#).
- [69] A bíróságnak tagállamonként egy bíró a tagja, vagyis napjainkban 27 tagú a testület; a bíróság munkáját 11 főtanácsnok segíti. A bírókat és a főtanácsnokokat a tagállamok kormányai közös megegyezéssel hat évre szólóan bízzák meg, a megbízatás megújítható. Az elnököt és az alelnököt a bíróság tagjai választják meg három évre, e tisztségekben az újraválasztás lehetséges. A bíróság három-, illetve öttagú tanácsokban, továbbá 15 bíróból álló nagytanácsban, valamint teljes ülésben jár el. Teljes ülésben, illetve nagytanácsban való döntéshozatalra különösen jelentős, vagy bonyolult ügyekben kerül sor, továbbá mindazon esetekben, amelyeket a EUB Alapokmánya e fórumok elé utal. A törvényszéknek államonként két-két bíró a tagja. A törvényszék az ügyeket három- vagy öttagú tanácsban, illetve 15 bíróból álló nagytanácsban tárgyalja.
- [70] Az EUB keretében egyetlen ilyen különös hatáskörű törvényszék létezett, az 2005 és 2016 között működött Európai Közzolgálati Törvényszék, amely a szervezet adminisztratív bíróságaként funkcionált; megszűntével feladatait a Törvényszék vette át.
- [71] Vö. BLUTMAN László: *EU-jog a tárgyalóteremben, az előzetes döntéshozatal*, Budapest, KJK KERSZÖV, 2003, 47.
- [72] Ezzel kapcsolatban lásd Christian ADAM – Michael W. BAUER – Miriam HARTLAPP – Emmanuelle MATHIEU: *Taking the EU to Court. The Annulment Proceedings and Multilevel Judicial Conflict*, London, Palgrave Macmillan, 2020.
- [73] Ezekkel az eljárásokkal kapcsolatban lásd Alexander THIELE: „[Action for Failure to Act: Court of Justice of the European Union \(CJEU\)](#)” in *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law* [MPEiPro].
- [74] A kötelezettségszegési eljárásokkal kapcsolatban lásd Luca PRETE: *Infringement Proceedings in EU Law*, Alphen am den Rijn, Wolters Kluwer, 2017; valamint VÁRNAY Ernő: *A kötelezettségszegési eljárások jogiasodása az Európai Unióban*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017.
- [75] Az előzetes döntéshozattal kapcsolatban lásd BLUTMAN (71. j.), valamint Jasper KROMMENDIJK: *National Courts and Preliminary References to the Court of Justice*, Cheltenham Glos, Edward Elgar Publishing, 2021.

[76] Vö. R. Daniel KELEMEN: „The Court of Justice of the European Union: Changing Authority in the Twenty-First Century” in Karen J. ALTER – Laurence R. HELFER – Mikael Rask MADSEN (szerk.): *International Court Authority*, Oxford University Press, 2018, 223.

[77] Thomas HORSLEY: *The Court of Justice of the European Union as an Institutional Actor. Judicial Lawmaking and its Limits*. Cambridge University Press, 2018, 3.

[78] Az európai jog és a nemzeti jogok közötti kapcsolatokról lásd Paul CRAIG – Gráinne de BÚRCA (szerk.): *EC LAW, Text, Cases and Materials*, Oxford, Clarendon Press, 1995, 240–356., valamint Allan ROSAS: „European Union Law and National Law: A Common Legal System?” in Katja KARJALAINEN – Iina TORNBERG – Aleksii PURSIAINEN (szerk.): *International Actors and the Formation of Laws*, Springer, 2022, 11–28.

[79] Az EFTA Bírósággal kapcsolatban lásd Carl BAUDENBACHER: „The EFTA Court: an Actor in the European Judicial Dialogue” *Fordham International Law Journal* Vol. 28, Issue 2, 2005, 353–391., valamint Halvard Haukeland FREDRIKSEN: „The EFTA Court” in HOWSE–RUIZ–FABRI–ULFSTEIN–ZANG (31. j.) 138–181.

[80] Az alapító államok a következők voltak: Ausztria, Dánia, Egyesült Királyság, Norvégia, Portugália, Svájc és Svédország. Idővel az alapítók közül többen kiváltak a szervezetből, miután az Európai Gazdasági Közösség tagjává lettek, más államok viszont csatlakoztak az EFTA-hoz, így jelenleg a szervezetnek 4 állam, Izland, Liechtenstein, Norvégia és Svájc a tagja. Az alapító szerződést a 2001. június 21-én kelt Vaduz-i Egyezményrel módosították. [A hatályos alapító egyezmény.](#)

[81] A bíróság alapításáról az *Agreement between the EFTA States on the Establishment of a Surveillance Authority and Court of Justice* rendelkezett, ezen egyezményhez csatolt 5. Jegyzőkönyv tartalmazza a bíróság statútumát. [Az egyezmény.](#)

[82] Az EFTA Bíróságnak három bíró a tagja, akiket a szervezet tagállamai közös egyetértéssel hat évre bíznak meg, a megbízatás megújítható. A bíróság székhelye Luxembourgban van.

[83] A közösséget létrehozó szerződést Kenya, Tanzánia és Uganda 1999. november 30-án írta alá Arushában; a szerződést lásd 2144 UN Treaty Series 255.; hatályba lépett: 2000. július 7-én. Ezt megelőzően már létezett a régióban Kelet-afrikai Közösség néven egy együttműködési szervezet, ezt azonban 1977-ben feloszlatták. Az EAEC esetében mintegy 133 milliós piacról van szó.

[84] A bírósággal kapcsolatban lásd James Thuo GATHII: „The East African Court of Justice. Human Rights and Business Actors Compared” in ALTER–HELPER–MADSEN (76. j.) 59–81.

[85] Az elsőfokú divízió tagállamonként két bíróból, a fellebbezési divízió államonként egy bíróból áll; a bíróság elnöke vezeti a fellebbezési divíziót, az ún. főbíró pedig az elsőfokú divíziót. Az elnököt és a főbírókat leszámítva, a bíróság tagjai *ad hoc* jelleggel látják el feladataikat.

[86] GATHII (84. j.) 75–78.

[87] A Kelet- és Dél-afrikai Közös Piac elnevezésű szabad kereskedelmi övezet alapításáról szóló egyezményt 1993. november 5-én Kampalában írták alá; a szerződést lásd 33 ILM 1067 (1994); hatályba lépett 1994. december 8-án. A COMESA megalakításával az 1981 óta működő Kelet- és Dél-afrikai Preferenciális Kereskedelmi Övezetet (Preferential Trade Area of the Common Market for Eastern and Southern Africa) egy új integrációs szervezettel váltották fel. A COMESA-övezethez 21 állam tartozik, ezek lakosainak száma összesen mintegy 583 millió.

[88] A COMESA Bírósággal kapcsolatban lásd James Thuo GATHII: „The COMESA Court of Justice” in HOWSE–RUIZ–FABRI–ULFSTEIN–ZANG (31. j.) 322–335.

[89] Az elsőfokú divízióknak hét, a fellebbezési divízióknak öt bíró a tagja. A bírókat a COMESA tagállamok állam- és kormányfőiből álló hatóság nevezi ki; megbízatásuk öt évre szól, s egy ízben újabb öt évre megújítható. A COMESA Bíróság székhelye Khartumban van.

[90] A szerződést lásd 1010 UN Treaty Series 18 No. 14843. Az ECOWAS mintegy 350 milliós piacot fed le.

[91] *Revised Treaty Establishing ECOWAS*. Az ECOWAS Bírósággal kapcsolatban lásd Solomon T. EBOBRAH: „The ECOWAS Community Court. A Dual Mandate with Skewed Authority” in ALTER-HELPER-MADSEN (76. j.) 82–102.

[92] A bíróságnak öt tagja van, akiket az ECOWAS tagállamainak állam- és kormányfőiből álló hatóság öt évre szólóan nevez ki, a megbízatás egy alkalommal újabb öt éves időszakra szólóan megújítható. A bíróság székhelye a nigériai Abujában van.

[93] Tanácsadó véleményt a Közösség Hatósága, Tanácsa és más intézményei, valamint a tagállamok kérhetnek.

[94] A szerződés hatályba lépett 1993. szeptember 30-án.

[95] A 2000. évi jegyzőkönyv.

[96] A SADC Bíróságnak tíz tagja van; öt rendes bírót a Tanács jelöl ki, a másik öt bíróból egy-egy csak akkor vesz részt az ügyek elbírálásában, ha valamelyik rendes bíró ideiglenesen távol van, vagy valamely más okból nem képes feladatát ellátni (2000. évi jegyzőkönyv 3. cikk 1.2. bekezdés). A bíróság székhelye Windhoekben van.

[97] Az ügygel kapcsolatban lásd E. TENDAYI ACHIUME: „The SADC Tribunal. Sociopolitical Dissonance and the Authority of International Courts” in ALTER-HELPER-MADSEN (76. j.) 127–145.

[98] A jegyzőkönyv.

[99] A Tegucigalpai Jegyzőkönyvvel módosították az 1962-ben alapított Közép-amerikai Államok Szervezetének Alapokmányát.

[100] A statútumot lásd 34 *International Legal Materials*, 921 (1995); hatályba lépett 1994. február 2-án. A statútum értelmében a SICA Bíróságnak államonként két bíró a tagja, s mindegyik bíró mellett van egy helyettes bíró. A testület elnöke és alelnöke egy évig látja el ezt a tisztséget; a SICA Bíróság székhelye Managuában van.

[101] Az Andina Törvényszékkel kapcsolatban lásd Karen J. ALTER – Lawrence R. HELPER: „The Andean Tribunal of Justice. From Washington Consensus to Regional Crises” in ALTER-HELPER-MADSEN (76. j.) 173–195.

[102] Az Andina Közösségnek társult tagja Chile és a MERCOSUR államok.

[103] A megállapodás hatályba lépett 1983. május 19-én.

[104] Trujillo Jegyzőkönyv. A törvényszéknek államonként egy tagja van, akiket az egyes tagállamok által jelölt három személy közül egyhangú határozattal a tagállamok választanak meg, a bírók megbízatása hat évre szól és egy alkalommal újrválaszthatók; minden bíró mellett két helyettes bíró működik, akik a bírók akadályoztatása esetén járnak el. A törvényszék elnöki tisztét a testület tagjai évenkénti rotáció szerint látják el.

[105] A törvényszék 2020. év végéig közel 5914 ügyet tárgyal.

[106] Vö. BAUDENBACHER-CLIFTON (64. j.) 262.

[107] Vö. ¡Peligro, peligro! ¿Cesarán las operaciones del Tribunal de Justicia de la Comunidad Andina?

[108] A MERCOSUR Törvényszékkel kapcsolatban lásd Paula WOJCIKIEWICZ ALMEDA: „The Case of MERCOSUR” in HOWSE-RUIZ-FABRI-ULFSTEIN-ZANG (31. j.) 227–254.; valamint Luis Alejandro ESTOUP: „Society and Resolving Controversies: The Originality of Mercosur's Permanent Court of Review” *Droit et société* Vol. 59, 1, 2005, 65–79.

[109] A szervezetnek később társult tagja lett Bolivia, Chile, Columbia, Ecuador, Guayana, Peru és

Surinam; Venezuela 2006-ban csatlakozott, tagságát azonban 2016-ban felfüggesztették.

[110] Az Olivosi Jegyzőkönyvet lásd 2251 UN Treaty Series 288.; hatályba lépett: 2004. január 1-jén.

[111] A törvényszékhez mind ez idáig csak néhány alkalommal fordultak tanácsadó véleményért. Az európai joghoz való hasonlóságra utal az, hogy a törvényszék első tanácsadó véleményében a MERCOSUR jog vonatkozásában kimondta annak elsődlegességét és közvetlen alkalmazhatóságát. Vö. WOJCIKIEWICZ ALMEDA (108. j.) 250.

[112] Az Olivosi Jegyzőkönyv 18. cikke rendelkezik a MERCOSUR Törvényszék összetételéről. Ennek értelmében a törvényszékbe államonként egy arbitrátor és egy helyettes arbitrátor jelölhető; megbízatásuk 2 évre szól, s két egymást követő periódusra megújíthatók. Az ötödik arbitrátort a MERCOSUR tagállamok egyhangú határozattal választják meg 3 éves időtartamra, az ötödik arbitrátor esetében az újraválasztás elvileg kizárt, azonban az államok közös megállapodással ettől eltérhetnek. Az arbitrátoroknak állandóan a bíróság rendelkezésére kell állniuk; az elnöki tisztséget az arbitrátorok felváltva látják el.

[113] A tervezettel kapcsolatban lásd Werner Miguel KÜHN BACA: „The Draft Protocol on the Creation of the Court of Justice of Mercosur. A New Milestone in the Judicialisation of Regional Integration Law” *Anuario Mexicano de Derecho Internacional* Vol. 17, 2017.

[114] Vö. Salvatore CASERTA – Mikael Rask MADSEN: „The Caribbean Court of Justice” in ALTER–HELPER–MADSEN (76. j.) 151.

[115] CARICOM Revised Treaty of Chaguaramas which established the Caribbean Community including the CARICOM single Market and Economy.

[116] A CARICOM-nak a következő államok a tagjai: Antigua és Barbuda, Bahama (csak a Közös Piacnak tagja), Barbados, Belize, Dominika, Grenada, Guayana, Jamaika, Montserrat, Saint-Kitts és Nevis, Saint-Lucia, Saint-Vincent-Grenadines, Suriname, valamint Trinidad és Tobago.

[117] A szerződés hatályba lépett 2002. június 23.

[118] A Karibi Bíróság elnökből és nem több mint kilenc bíróból áll (CCJ) alapító egyezmény IV: cikk 1. bekezdés), akik közül minimum három bírónak a nemzetközi jogban és a nemzetközi kereskedelmi jogban való jártassággal kell rendelkeznie. Az elnököt hét évre választják, aki ebben a tisztségben nem választható újra (CCJ) alapító egyezmény IX. cikk 2. bekezdés), a bírók 72 éves korukig maradhatnak hivatalban.

[119] Solomon T. EBOBRAH: „International Human Rights Courts” in ROMANO–ALTER–SHANY (1. j.) 226–227.

[120] E szabály alól azonban vannak kivételek, így, ha nem állnak rendelkezésre megfelelő belső jogorvoslati lehetőségek, a belső jogorvoslati eljárás nem felel meg a tisztességes eljárás követelményének, az eljárás indokolatlanul hosszadalmas, a rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőség nem alkalmas a jogsértés orvoslására, a jogaiban sértettet megakadályozták a jogorvoslati lehetőségek kimerítésében, vagy pedig azt megtagadták tőle.

[121] Hatályba lépett 1953. szeptember 3. Az EJE-t és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet Magyarország kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény.

[122] Az EJE-val könyvtárnyi szakirodalmi munka foglalkozik. Ezek közül lásd D. J. HARRIS – M. O’BOYLE – E. P. BATES – C. M. BUCKLEY: *Law of the European Convention on Human Rights*, OUP, ³2018, 107–202.; Mikael Rask MADSEN: „The European Court of Human Rights” in ALTER–HELPER–MADSEN (76. j.) 243–270.; valamint GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – WELLER Mónika: „Emberi Jogok Európai Bírósága” in LAMM Vanda (szerk.): [Emberi jogi enciklopédia, Budapest](#), HVG-ORAC, 2018, 160–166.

[123] Lucius WILDHABER: „Rethinking the European Court of Human Rights” in Jonas CHRISTOFFERSEN – Mikael Rusk MADSEN (szerk.): *The European Court of Human Rights between Law*

and Politics, Oxford University Press, 2011, 205.

[124] Az EJB bírót az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése választja meg a részes államok által államonként három jelölt nevét tartalmazó jegyzékből; a bírók száma azonos az EJE-ben részes államok számával megbízatásuk kilenc évre szól, és nem választhatók újra.

[125] Az Orosz Föderáció által 2022. február 24-én Ukrajna ellen indított agressziója következményeként 2022. szeptember 16-tól Oroszország nem részese az EJE-nek. Az Orosz Föderáció 2022. március 15-én – nem várva meg, hogy eltávolítsák a szervezetből – közölte az Európa Tanács főtitkárával, hogy kilép a szervezetből és felmondja az EJE-t.

[126] MADSEN (113. j.) 243.

[127] Az EJAK Bírósággal kapcsolatban lásd Jo M. PASQUALUCCI: *The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights*, Cambridge University Press, ²2013.; valamint Alexandra HUNEEUS: „The Inter-American Court of Human Rights: How Constitutional Lawyers Shape Court Authority,” in ALTER–HELPER–MADSEN (76. j.) 196–219.

[128] Az okmányt lásd UN Treaty Series 1144. 123.; hatályba lépett 1978. július 18-án.

[129] 1998-ban Trinidad és Tobago, 2012-ben pedig Venezuela felmondta az Emberi Jogok Amerikai Egyezményét.

[130] Ezzel kapcsolatban lásd KAJTÁR Gábor – KECSKÉS Gábor: „Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága és Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága” in LAMM (122. j.) 139–144.

[131] Az EJAK Bíróságának hét tagja van, a bírót az Amerikai Államok Szervezete Közgyűlésének keretében az EJA-ben részes államok választják meg hat évre szólóan, a bírók egy alkalommal újraválaszthatók; a testület évente mindössze két-három alkalommal ülésezik. Az EJAK Bíróságának székhelye San José-ban (Costa Rica) van.

[132] 2021-es adatok szerint húsz állam ismerte el a EJAK Bíróságának joghatóságát.

[133] Vö. PASQUALUCCI (127. j.) 39.

[134] Ilyenként említhető a nemi identitásról és az azonos neműek házasságáról szóló, 2017-ben kelt tanácsadó vélemény. Lásd *Advisory Opinion on Gender Identity and Same-Sex Marriage* OC-24/17 IACHR Series A No. 24 (24 November 2017).

[135] PASQUALUCCI (127. j.) 31.

[136] Ezzel kapcsolatban lásd Fatsah OUGUERGOUZ: *The African Charter of Human and Peoples' Rights: A Comprehensive Agenda for Human Dignity and Sustainable Democracy in Africa*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2003.; valamint KECSKÉS Gábor: „Az emberi jogok védelmének afrikai rendszere” in LAMM (122. j.) 190–195.

[137] A jegyzőkönyv hatályba lépett 2004. január 25.

[138] A testületnek 11 tagja van, akiket az Afrikai Unió – 2002 előtt ennek elődje, az Afrikai Egységsszervezet – állam- és kormányfőinek közgyűlése választ meg hat évre szólóan, a bírók egy ízben újraválaszthatók. Az ENJA Bíróságának tagjai részmunkaidőben látják el feladataikat, egyedül a bíróság elnöke van teljes munkaidőben foglalkoztatva.

[139] Lásd UN Treaty Series 1520. I. No. 26363; hatályba lépett: 1986. október 21.

[140] Az Afrikai Unió Bíróságának létrehozásáról egy 2003-ban kelt jegyzőkönyvben határoztak, azzal a céllal, hogy az Afrikai Unió „legfőbb bírói fóruma” legyen és eljárjon az Afrikai Unió szerződéseinek értelmezésével kapcsolatos vitákban. Még mielőtt azonban az 2003-as jegyzőkönyv 2009-ben hatályba lépett volna úgy döntöttek, hogy az Afrikai Unió Bíróságát egyesítik az ENJA Bíróságával.

[141] Az okmány.

- [142] A nemzetközi szervezetek immunitásával kapcsolatban lásd Niels M. BLOKKER: „International Organizations: The Untouchables?” in Niels M. BLOKKER – Nico J. SCHRIJVER (szerk.): *Immunity of International Organizations*, Leiden–Boston, Brill–Nijhoff, 2015, 1–21., valamint Michael WOOD: „Do International Organizations Enjoy Immunity under Customary International Law?” in BLOKKER–SCHRIJVER uo. 27–60.
- [143] Vö. C. F. AMERASINGHE: *The Law of The International Civil Service. As Applied by International Administrative Tribunals, Vol. I*, Oxford, Clarendon Press, 1988, 9.; valamint Chittharanjan F. AMERASINGHE: „International Administrative Tribunals” in ROMANO–ALTER–SHANY (1. j.) 317.
- [144] Lásd *Case of Waite and Kennedy v. Germany Application* no. 26083/94, 18 February 1999.
- [145] Így például az Európai Unió keretében a tisztviselők ügyeit az 2005-ben létrehozott European Civil Service Tribunal tárgyalta, ezt fórumot azonban 2016-ban megszüntették, illetve az a törvényszék keretében működik.
- [146] Az ENSZ Adminisztratív Bíróságával kapcsolatban lásd Abdelaziz MEGZARI: *The Internal Justice of the United Nations*, Leiden–Boston, Brill–Nijhoff, 2015.
- [147] Az ENSZ Adminisztratív Bíróságának eredetileg hét, különböző állampolgárságú tagja volt, akiket az ENSZ Közgyűlés bízott meg 3 évre szólóan, az ügyeket háromtagú tanácsok tárgyalták.
- [148] Vö. *Effect of Awards of Compensation Made by the United Nations Administrative Tribunal*, Advisory Opinion of 13 July 1954, *ICJ Reports*, 56.
- [149] Vö. *Application for Review of Judgment No. 273 of the United Nations Administrative Tribunal*. Advisory Opinion of 20 July 1982. *I.C.J Reports*, 1982, 356–357.
- [150] Az Adminisztratív Bíróság Statútuma XI. cikkének 4. bekezdése értelmében a Bizottságban azoknak az államoknak a képviselői foglaltak helyet, amely államok az ENSZ Közgyűlés Általános Bizottságának a tagjai. Az Általános Bizottság a Közgyűlés elnökéből és 21 alelnökéből, továbbá a hat közgyűlési állandó bizottság elnökeiből áll.
- [151] Az új rendszerrel kapcsolatban lásd MEGZARI (131. j.) 450–536.
- [152] Mindkét törvényszék bírót az ENSZ Közgyűlése bízza meg hét évre szólóan, a megbíztatás hét év lejártá után nem újítható meg. A Vitarendezési Törvényszéknek kilenc tagja van, akik közül három bíró teljes munkaidőben látja el feladatát, hat bíró pedig részfoglalkozású. A Fellebbezési Törvényszék is hét bíróból áll. Figyelemmel arra, hogy ENSZ tisztviselők a világ számos államában dolgoznak, így az ENSZ Belső Igazságszolgáltatási Rendszere három városban, Genfben, Nairobin és New Yorkban létesített irodát és ezekben a városokban is tartanak tárgyalást.
- [153] A [statútum](#). A Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bíróságának hét tagja van, akiket a Nemzetközi Munkaügyi Értekezlet bíz meg öt évre szólóan, a megbíztatás egy ízben megújítható. A Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bíróságával kapcsolatban lásd Dražen Petrovic (szerk.): *Une contribution de 90 ans du Tribunal administratif de l'Organisation internationale du Travail à la création d'un droit de la fonction publique internationale*, Geneva, 2017.
- [154] Fennállása óta a Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Bírósága több mint 4400 ügyet tárgyal.
- [155] Ezzel kapcsolatban lásd különösen Cançado Trindade bírónak a Nemzetközi Bíróságnak 2012. február 1-jén kelt tanácsadó véleményéhez csatolt különvéleményét. *ICJ Judgment No.2867 of the Administrative Tribunal of the International Labour Organization upon a Complaint Filed against the International Fund for Agricultural Development*. Advisory Opinion of 1 February 2012. Separate Opinion of Judge Cançado Trindade. *ICJ Report*, 2012, 51–87. A tanácsadó véleménnyel kapcsolatban lásd Daniele GALLO: „The Right of Access to Justice for the Staff of International Organizations” in VIRSO–INGRAVALLO (63. j.) 509–532.
- [156] Vö. IX. *Resolution concerning the Statute of the Administrative Tribunal of the International Labour*

Organization, 7 June 2016. Instruments adopted by the International Labour Conference at its one hundred and fifth session, Geneva, June 2016.

[157] Ezzel kapcsolatban lásd LAMM Vanda: [„Adalékok a Rule of Law érvényesüléséről a nemzetközi jogban”](#) *Jog, Állam, Politika*, 2009/2. 3–33.

[158] Erről jó áttekintés található Pierre-Marie DUPUY – Jorge E. VIÑUALES: „The Challenge of ‘Proliferation’: An Anatomy of the Debate” in ROMANO–ALTER–SHANY (1. j.) 135–157.

[159] Erre jó példa George Mousourakis nemrégiben megjelent monográfiája. Vö. George MOUSOURAKIS: *Comparative Law and Legal Traditions. Historical and Comparative Law Perspectives*. Springer, 2020. 30–32.

[160] Ezzel kapcsolatban lásd Laurance BOISSON DE CHAZOURNES: „Plurality in the Fabric of International Courts and Tribunals: The Threads of a Managerial Approach.” *The European Journal of International Law*, 2021, 16–30.

[161] Ez akkor állhat elő, ha a vitában álló mindkét állam részese a Nemzetközi Bíróság kötelező joghatósági rendszerének és a tengerjogi kérdéseket nem zárták ki a kötelező joghatósági körből, ugyanakkor azonban mindketten – a Tengerjogi Egyezmény szerinti vitarendezési fórumok közötti választás lehetőségével élve – a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék joghatóságára vonatkozóan tettek elismerő nyilatkozatot.

[162] Az ENSZ Tengerjogi Egyezménynek 1982-ben történt hatálybalépése óta 2022 tavaszáig az ÁVB égisze alatt működő választottbírókat 14 tengerjogi vitával keresték meg.

[163] C. Wilfried JENKS: „The Conflict of Law-Making Treaties” *British Yearbook of International Law*, 1953, 403.

[164] A nemzetközi jog fragmentációjával kapcsolatos kérdéseket a szakirodalmi munkák sokasága tárgyalja; lásd különösen Martti KOSKENNIEMI – Päivi LEINO: „Fragmentation of International Law? Postmodern Anxieties” *Leiden Journal of International Law*, 2002, 553–579. A tanulmány szerzői szerint az aggodalmaskodók igazából a Nemzetközi Bíróság kiváltásos helyzetét féltik. Lásd még DUPUY–VINUALES (157. j.) 147–149. A nemzetközi jog frangmentációjával a Nemzetközi Jogi Bizottság is foglalkozott, s a kérdéskör tanulmányozására 2002-ben külön Study Group-t hozott létre.

[165] Lásd ezzel kapcsolatban Antonio CASSESE: „The Nicaragua and Tadic Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia” *European Journal of International Law*, 2007, 649–668.

[166] Luis BARRIONUEVO ARÉVALO: „The Multiplication of International Jurisdictions and the Integrity of International Law” *ILSA Journal of International and Comparative Law*, 2009, 49.

[167] Az EJEB joggyakorlatából mintegy hatvan olyan döntést ismerünk, amelyekben kifejezetten utaltak az EJAK Bíróságának joggyakorlatára. Lásd még RAISZ Anikó: *Az emberi jogok fejlődése az Emberi Jogok Európai és Amerikaközi Bíróságának kölcsönhatásában*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2010.

[168] Antônio Augusto CANÇADO TRINDADE: [„Towards Compulsory Jurisdiction: Contemporary International Tribunals and Developments in the International Rule of Law”](#).

[169] Lásd ezzel kapcsolatban BLUTMAN László: „A nemzetközi jog fragmentációja: utóirat egy kifulladás vitához” *Jogtudományi Közlöny*, 2020, 105–111.

[170] LOCK (2. j.) 24.

[171] Több gazdasági integrációs szervezet bíróságánál tanácsadó véleménynek nevezik az előzetes döntéshozatali eljárásokat, így pl. az EFTA Bíróságnál, a COMESA Bíróságnál és a MERCOSUR Törvényszéknél.

[172] Az EUMSZ 267. cikkének 3. bekezdése szerint az EUB-hoz való fordulás akkor kötelező, ha olyan bíróság előtti eljárásról van szó, amelynek határozataival szemben a nemzeti jog szerint nincs

jogorvoslati lehetőség.

[173] Ezzel kapcsolatban lásd KROMMENDIJK (75. j.) 111.